

ISSN 2786-4731 (Print)  
ISSN 2786-474X (Online)

Міністерство освіти і науки України  
Херсонський державний аграрно-економічний університет



# Таврійський науковий вісник

Публічне управління та адміністрування

Випуск 6



Видавничий дім  
«Гельветика»  
2022

ISSN 2786-4731 (Print)

ISSN 2786-474X (Online)

*Рекомендовано до друку вченою радою Херсонського державного аграрно-економічного університету  
(протокол № 5 від 29.12.2022 року)*

Таврійський науковий вісник. Серія: Публічне управління та адміністрування / Херсонський державний аграрно-економічний університет. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 6. 42 с.

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International  
(Республіка Польща)

Свідоцтво про державну реєстрацію KB № 24812–14752P від 12.04.2021 року.

На підставі Наказу Міністерства освіти і науки України від 27.09.2021 № 1017 (додаток 3)  
журнал внесений до переліку фахових видань України категорії «Б»  
(спеціальність 281 – Публічне управління та адміністрування).

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення  
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Офіційний сайт журналу: <http://journals.ksauniv.ks.ua/index.php/public>

#### **Редакційна колегія:**

Потравка Лариса Олександрівна – завідувач кафедри публічного управління та адміністрування Херсонського державного аграрно-економічного університету, доктор економічних наук, професор – головний редактор

Вольська Олена Михайлівна – професор кафедри публічного управління та адміністрування Херсонського державного аграрно-економічного університету, доктор наук з державного управління, доцент

Гарафоновна Ольга Іванівна – професор кафедри менеджменту Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, доктор економічних наук, професор

Дурман Олена Леонідівна – доцент кафедри державного управління і місцевого самоврядування Херсонського національного технічного університету, кандидат наук з державного управління

Карташова Ольга Григорівна – доцент кафедри публічного управління та адміністрування Херсонського державного аграрно-економічного університету, кандидат економічних наук

Кирилов Юрій Євгенович – професор кафедри публічного управління та адміністрування Херсонського державного аграрно-економічного університету, доктор економічних наук, професор

Монастирський Григорій Леонардович – професор кафедри менеджменту, публічного управління та персоналу Західноукраїнського національного університету, доктор економічних наук, професор

Пугач Андрій Миколайович – завідувач кафедри менеджменту, публічного управління та адміністрування Дніпровського державного аграрно-економічного університету, доктор наук з державного управління, професор

Храпкіна Валентина Валентинівна – професор кафедри маркетингу та управління бізнесом Національного університету «Києво-Могилянська академія», доктор економічних наук, професор

Kryk Barbara – Doctor of Economics, Professor, Professor University of Szczecin (Poland)

Smalskys Vainius – Doctor of Social Sciences, Professor, Institute of Public Administration, Mykolas Romeris University (Lithuania)

УДК 32.019.51

DOI <https://doi.org/10.32851/tnv-pub.2022.6.1>

## ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

**Мельниченко А. А.** – кандидат філософських наук, професор кафедри теорії та практики управління Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»  
ORCID: 0000-0002-3474-8477

**Варжанський І. В.** – аспірант кафедри теорії та практики управління Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», аспірант факультету соціальних та політичних наук Единбурзького університету (Шотландія)  
ORCID: 0000-0002-4041-4772

У статті автори звертають увагу на значущість здійснення раціональної, активної і, водночас, науково обґрунтованої інформаційної політики в умовах воєнного стану. Особливий акцент зроблений авторами на проблемах дотримання прав людини в умовах здійснення деструктивних інформаційних впливів. Використовуючи результати соціологічних опитувань, проведених провідними соціологічними компаніями, автори доводять результативність інформаційних впливів на громадян, що виражається в показниках динаміки громадської думки. У статті автори намагаються підійти до вирішення дилеми між морально-правовим статусом дій держави при реалізації інформаційної політики та потребами безпеки держави і її громадян. При здійсненні дослідження авторами використовується системний підхід, який дозволяє врахувати морально-етичні, правові, управлінські і, врешті-решт, психологічно-емоційні аспекти реалізації державної інформаційної політики в умовах воєнного стану. У статті розглядаються актуальні приклади інформаційно-психологічних операцій, які мали місце під час гібридної агресії РФ в Україні з 2014 року та повномасштабної війни з 2022 року. Проведено аналіз ефективності операцій та їх прийнятності з точки зору нормативно-правового регулювання. Особливо розглядаються можливі підходи до оцінки гуманітарного аспекту інформаційних кампаній. Наведено класифікацію інформаційних заходів, зокрема розподіл на «наступальні» та «оборонні», «тактичні» та «стратегічні» інформаційні операції. Приділяється увага порівнянню окремих аспектів вітчизняної та іноземної державної інформаційної політики в умовах війни. Сформульовані пропозиції для підвищення ефективності проведення інформаційних операцій в рамках етичних обмежень, які встановлені міжнародним правом. В роботі аргументовано доведено, що одним з найгуманніших засобів реалізації державної інформаційної політики у воєнний час є здійснення захисних профілактичних заходів, направлених на зростання та зміцнення патріотичних настроїв у суспільстві.

**Ключові слова:** інформаційна політика, психологічні операції, етичні аспекти, публічне управління, рефлексивне управління.

### **Melnychenko A. A., Varzhanskyi I. V. Certain aspects of the state information policy under the condition of belligerence**

In the article, the authors draw attention to the importance of implementing a rational, active and, at the same time, scientifically substantiated information policy in the condition of belligerence. The authors put special emphasis on the problems of observing human rights in the circumstances of destructive informational impact. Using the results of sociological surveys conducted by leading sociological companies, the authors prove the effectiveness of informational influences on citizens, which reveals itself though indicators of the dynamics of public opinion. In the article, the authors try to solve the dilemma between the moral-legal status of the state's actions during the implementation of information policy and the security needs of the state and its citizens. When carrying out the research, the authors use a systematic approach, which allows to take into account moral-ethical, legal, managerial and, ultimately, psychological-emotional

*aspects of the implementing the state information policy under wartime conditions. The article reviews recent examples of information and psychological operations that took place during the hybrid aggression of the Russian Federation in Ukraine since 2014 and the full-scale war since 2022. The analysis of the efficiency of operations and their acceptability from the point of view of legal and normative regulation was carried out. Possible approaches to evaluating the humanitarian aspect of information campaigns are examined separately. The paper provides the classification of information measures and draws a distinction between "offensive" and "defensive", "tactical" and "strategic" information operations, in particular. Some attention is paid to the comparison of certain aspects of domestic and foreign state information policy in the conditions of war. The proposals to increase the efficiency of information operations within the framework of ethical restrictions established by international law are clearly formulated. The paper argues that one of the most humane means of implementing the state information policy during wartime is to take protective preventive measures aimed at the growth and strengthening of patriotic sentiments in society.*

**Key words:** *information policy, psychological operations, ethical aspects, public administration, reflexive control.*

**Постановка проблеми.** Широкомасштабна російська агресія проти України довела, що війна є багатограним явищем і інформаційне протиборство, як її складова, набуває все більш значущого характеру. Так, відповідно до стандартів армій країн НАТО, інформаційний супровід є невід’ємним елементом будь-якої військової операції. Численні наукові праці з цієї теми, зазвичай, розглядають питання ефективності проведення роз’яснювальної роботи з населенням в умовах конфлікту, впливу пропаганди і контрпропаганди. Одним з основних інструментів державної інформаційної політики, як у воєнний, так і в мирний час є інформаційно-психологічні операції. Суб’єктами такої діяльності можуть бути як збройні сили та спеціальні служби, так і органи публічної влади, а об’єктами – як військові та політичні угруповання держави-противника, так і цивільне населення, в тому числі в союзних та у власній країні. Водночас залишається без чіткої відповіді питання: де межа, за якою результативність інформаційно-психологічної операції не виправдовує порушення норм етики щодо об’єктів її проведення? Чи доречно поняття «комбатант» до учасників глобального інформаційного протиборства, якщо мирне населення фактично масово активно бере участь у бойових діях на інформаційному фронті, нехай і не завжди свідомо?

Отже, актуальність дослідження полягає в тому, що під час війни стала критичною необхідність мати загальну стратегію державної інформаційної політики, яка охоплюватиме культурну, освітню, безпекову та інші галузі.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблеми реалізації державної інформаційної політики вивчалися низкою вітчизняних і закордонних науковців. Водночас, розкриття її особливостей саме в умовах повномасштабної війни потребує додаткового вивчення. Проблема етики в розрізі інформаційної політики займалися Г. Бондар, А. Гаркуша, М. Коробко, В. Мартинюк. Етичні аспекти захисту національної безпеки розглянуті у працях Д. Оманди, М. Фітіана, Д. Данкса, Дж. Данкса. Український досвід інформаційної війни вивчали О. Акульшин, О. Заруба, Л. Компанцева, С. Кудінов, Г. Почепцов, Г. Певцов, С. Залкін, С. Сідченко, К. Хударковський, Я. Малік та інші.

**Метою дослідження** є розкриття морально-правових та управлінських аспектів реалізації державної інформаційної політики в умовах воєнного стану. Для досягнення мети вирішено низку **дослідницьких завдань**, а саме: систематизація даних про інформаційно-психологічні операції як інструмент державної інформаційної політики; аналіз їх ефективності та відповідності нормам міжнародного та національного права; порівняння вітчизняних та зарубіжних підходів

до проведення інформаційних операцій; формування рекомендацій для підвищення результативності інформаційної політики в Україні.

**Виклад основного матеріалу.** Через рік після початку агресії РФ на Сході України та в АР Крим, у 2015 році було утворено Міністерство інформаційної політики України, головними завданнями якого було оголошено забезпечення інформаційного суверенітету України. Цей факт засвідчив, що в публічно-управлінському середовищі з'явилося розуміння важливості інформаційної політики в умовах гібридної війни. Ефективність даного Міністерства оцінювалася експертами в період 2015–2019 рр. доволі суперечливо, адже відчутних результатів не було продемонстровано. Сьогодні його функції виконує Міністерство культури та інформаційної політики України, однією з найбільш відомих законотворчих ініціатив якого стала розробка законопроекту про «дезінформацію», що викликало неоднозначну реакцію в суспільстві [1]. Проте, реалізацією державної інформаційної політики займається (або повинні займатися) не тільки вказане Міністерство, але інші органи державної влади. Йдеться про Службу безпеки України, Міністерство оборони, Міністерство цифрової трансформації, Міністерство освіти і науки та інші.

На наш погляд, під час військового конфлікту інформаційно-психологічні операції можна розділити на дві категорії: «наступальні» та «оборонні», де об'єктом «наступальних» є індивідуальна чи масова свідомість дієздатного населення країни супротивника та його союзників, а «оборонних», відповідно, населення країни-ініціатора операції та союзних йому країн. Очевидно, метою абсолютної більшості «наступальних» інформаційних операцій є вплив на противника, як на окремі бойові підрозділи або військово-політичне керівництво, так і на мирних громадян. У демократичних країнах громадська думка може суттєво впливати на прийняття рішень, аж до оголошення капітуляції, в авторитарних державах метою впливу на населення є інспірація перевороту або, щонайменше, тиск на економіку через посилення панічних настроїв. Якщо відштовхуватися від переліку, що входить до Загальної декларації прав людини, то в ньому є кілька статей, які стосуються можливих наслідків психологічного впливу, а саме:

- стаття 5 – ніхто не повинен зазнавати принижуючого гідність поведіння і покарання;
- стаття 7 – усі люди мають право на захист від дискримінації та будь-якого підбурювання до дискримінації;
- стаття 12 – ніхто не може зазнавати безпідставних посягань на його честь та репутацію [2].

Якщо розглядати інформаційно-психологічні операції як елемент гібридної війни, тобто, бойові дії – їхня етичність регулюватиметься законами ведення війни. Найбільш застосовним тут буде принцип, що не слід завдавати шкоди більшої, ніж необхідно для досягнення військових цілей, тобто потрібно ретельно зважувати ефективність кожної інформаційної інтервенції, яка гіпотетично може порушувати права людини. Також треба зважати на аудиторію, проти якої проводиться інформаційно-психологічна операція. Часто у військовослужбовців обмежений доступ до засобів зв'язку, тому суб'єктам ухвалення рішень варто враховувати, що типові кампанії у засобах масової інформації можуть досягти їх лише через третіх осіб. Це означає, що об'єктом більшості операцій, окрім керівництва держави, буде саме мирне населення.

Навіть у мирний час інформаційні кампанії можуть бути націлені на провокування міжнародної ворожнечі як у своїй країні, так і в конкуруючих державах (рефлексивне управління). На жаль, навіть реалізуючи державну політику

у сфері патріотичного виховання шляхом тенденційного підбору достовірних історичних фактів, виникає ризик формування радикального націоналізму, який легко трансформується у шовінізм [3]. Іноді створюючи штучний образ зовнішнього ворога, політичне керівництво намагається відвернути населення від внутрішніх проблем у країні або взагалі буде свою політичну кампанію на ксенофобних настроях, проте недооцінює при цьому реальну ефективність власної пропаганди. Вже зараз ми спостерігаємо подібні процеси в РФ, коли згуртований війною націоналістичний сегмент населення, після багатьох років нав'ювання про непереможність російської армії, не може повірити і прийняти необхідність переговорного процесу в Україні [4], або взагалі вимагає застосувати зброю масового ураження для прискорення досягнення заявлених цілей, що створює реальні ризики протестних настроїв. Інший приклад: постійні згадки політиками в публічних заявах щодо близької загрози нападу РФ протягом багатьох років призвело до падіння довіри населення до цієї тези і, можливо, навіть серед низки державних службовців, що, парадоксальним чином, призвело до того, що для значної частини суспільства повномасштабна агресія в 2022 році стала несподіванкою (рис. 1), незважаючи на те, що у 2016 році 63% українців вважали, що між Україною та РФ вже йде війна [5].

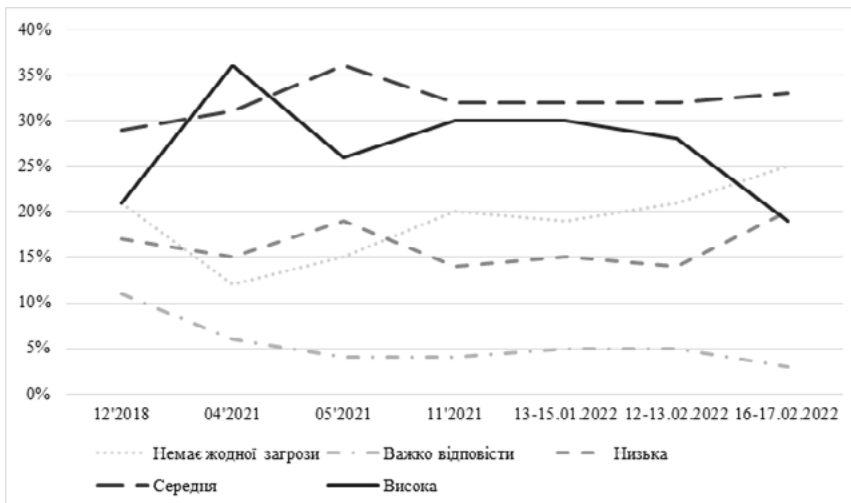


Рис. 1. Оцінка ймовірності повномасштабного воєнного вторгнення Росії в Україну згідно опитування соціологічної групи Рейтинг [6]

Розглянемо два різні вектори, за якими будується публічна риторика щодо санкцій світової спільноти проти РФ за вторгнення в Україну. Твердження «в агресії винен не Путін, а усі росіяни», яке розповсюджується українськими користувачами соціальних мереж, є прикладом тактичної інформаційно-психологічної операції, оскільки вирішує два завдання: для внутрішньої аудиторії – згуртування перед численними ворогами, а для зовнішньої, насамперед, аудиторії західних держав – привід посилювати санкції проти РФ, у тому числі такі, що завдають шкоди населенню, а не лише російським елітам. На підставі провини всього народу Росії, радикальні варіанти висловлювань включають заклики до його повного винищення, окремо наголошується на необхідності вбивств жінок

і дітей. Певною мірою ці заклики втілюються у дискримінації росіян та іноземців російського походження за кордоном, російські чиновники повідомляли про випадки цькування школярів [7], відмови в обслуговуванні в магазинах і т. д. Слід зазначити, що стаття 33 четвертої женевської конвенції прямо забороняє колективні покарання та залякування населення противника в будь-якому вигляді [8], а пропаганда насильства та жорстокості заборонена Міжнародним пактом про цивільні та права (ст. 20) [9], Конституцією України (ст. 26) [10] та низкою інших нормативно-правових актів України. У той самий час риторика громадських діячів США, наприклад президента Дж. Байдена, ґрунтується на твердженні, що Сполучені Штати ніколи не були і не будуть ворогами російського народу, проводиться чіткий поділ між правлячим режимом і мирним населенням [11]. Це є прикладом прояву виваженої державної інформаційної політики, оскільки така позиція формується з розрахунку на посилення внутрішньодержавних протиріч у РФ, коли опозиційна частина населення має спертися на підтримку західних країн у боротьбі з режимом. Якщо ми порівняємо ймовірність сценарію повного знищення Росії з ймовірністю перевороту або її розпаду, а історично саме другий сценарій призвів до поразки Російської Імперії у Першій Світовій війні та поразки СРСР у протистоянні з НАТО, то ми побачимо, що створення ілюзії екзистенційної загрози для РФ, залякування її населення працює продуктивно лише у короткостроковій перспективі, негативно позначаючись на ефективності роботи у стратегічному напрямі роз'єднання суспільства в Росії.

Стійкі негативні емоції завжди природно виникають у громадян країни, проти якої здійснюється військова агресія. Шляхом проведення відповідних інформаційних операцій можна нарощувати рівень нетерпимості до ворога, як правило, саме це завдання ставиться перед військовою пропагандою. Найпоширеніший підхід – широке висвітлення злочинів армії супротивника на контрольованих територіях (руйнування житлових будинків, крадіжки, знущання та вбивства полонених та мирних громадян). Це підриває позиції противника у міжнародних відносинах, дає привід запровадження чи посилення санкцій, згуртовує націю у боротьбі і, навпаки, знижує рівень довіри до своєї армії з боку населення ворожої країни. Проте ця практика має побічні ефекти, особливо коли йдеться про прецеденти згвалтування. Так, ООН вважає, що сексуальне насильство може використовуватися як особлива військова тактика з метою «приниження, домінування та залякування цивільних осіб» [12]. Тобто, як і показові страти, згвалтування можуть бути спеціальною інформаційно-психологічною операцією і широке поширення відповідних матеріалів лише посилює очікуваний від неї результат. Найчастіше до цієї практики вдаються, коли агресор не вважає себе залежним від міжнародних відносин, тому вона властива терористичним організаціям. На жаль, сексуальне насильство супроводжує більшість військових конфліктів протягом усієї історії людства, проте за останні кілька десятків років це використовувалося саме як засіб ведення бойових дій у Боснії, Камбоджі, В'єтнамі, Руанді, Уганді, М'янмі і, на думку деяких експертів, призводило до порушення економічної та соціальної стабільності суспільства цих країн [13]. Тому в процесі підготовки публічних заяв про військові злочини супротивника доцільно обмежити ступінь деталізації згадуваних прецедентів, а також виключити з публічних матеріалів випадки згвалтування військовополонених. Крім того, в Україні психологами фіксується ефект «травми свідка» у населення. Це різновид ПТСР, до якого може призвести навіть перегляд у соціальних мережах фотографій руйнувань після обстрілів. Тому бажано радити населенню менше поширювати матеріали, які можуть

розцінюватися як шокуючі іншими громадянами, натомість рекомендувати займатися волонтерською діяльністю, допомогою сім'ї чи творчістю.

Очевидно, що, з точки зору прав людини, страти й тортури полонених для психологічного тиску противника неприпустимі. Це стосується диверсій проти цивільного населення на ворожій території, оскільки це прирівнюється до теракту (за сутністю теракти є прикладом найменш гуманних інформаційно-психологічних операцій). Також треба розуміти, що, фактично, будь-яке порушення прав полонених чи цивільного населення, навіть якщо воно не фіксувалося цілеспрямовано, є потенційним приводом для інформаційної операції, оскільки залишаються матеріальні свідчення про злочин, або свідки, які можуть бути захоплені противником. Однією з найбільш контрверсійних інформаційно-психологічних операцій в історії можна назвати атомне бомбардування Хіросіми та Нагасакі у 1945 році [14]. Саме демонстрація можливостей ядерної зброї була одним з основних факторів, що призвели до оголошення безумовної капітуляції Японією, хоча раніше це було ідеологічно неприйнятним для її військово-політичного керівництва. Слід зазначити, що у той час міжнародне право не регулювало захист цивільного населення під час війни. Ефект від бомбардування виявився настільки сильним, що до сьогоднішнього дня ядерна зброя використовується лише як психологічна, в цьому і полягає принцип «ядерного стримування». Однак прямі загрози застосування невибіркової зброї масового ураження, а також заяви про високу ймовірність глобального конфлікту із застосуванням стратегічної ядерної зброї у разі невиконання певних вимог, є прикладами негуманних інформаційно-психологічних операцій. Тим більше негуманними та незаконними є обстріли територій житлової забудови, навіть якщо відомо, що вони не можуть завдати фізичної шкоди будинкам через ефективну роботу ППО (практика ісламістського руху ХАМАС). Рідше зустрічається імітація обстрілу або організація вибухів на власній контрольованій території, «профілактичне» включення сирен цивільної оборони, яке використовується як психологічний тиск на власних громадян для виправдання зовнішньої агресії або необхідності мобілізації тощо. Це приклади дій, спрямованих виключно на залякування цивільного населення, яке напяму не приносить суттєвої користі для досягнення військових цілей. Є підстави вважати, що масове ураження об'єктів енергетичної інфраструктури України з 2022 року також проводиться з метою збурення населення для внутрішнього тиску на політичне керівництво, хоча при цьому декларуються інші задачі, зокрема створення опосередкованих перешкод для роботи військово-промислового комплексу.

Чи виправдана практика фотографування вбитих під час бою з метою розсилання їх ймовірним родичам чи співвітчизникам через соціальні мережі? Поняття «захисту від цікавості натовпу», обумовлене у третій [15] та четвертій женецьких конвенціях [16], однозначно забороняє оприлюднювати знімки, де можна ідентифікувати в принизливому чи неприємному для нього становищі військовополоненого, пораненого чи загиблого під час військового конфлікту людину. На практиці ці положення конвенції не дотримувалися практично в жодному конфлікті ХХІ століття через поширення фотоапаратів, але відомі прецеденти, коли на них посилялися в судовій практиці [17]. Проте чи достатня ефективність розсилок, щоб запліщувати очі на нормативний та етичний бік питання? Фотографії загиблих родичів найчастіше викликають у громадянського населення такі емоції як страх, пригніченість, журбу, злість. Демонстрація зневаги до особи вбитого формує в одержувача зображення стійку асоціацію між діями фотографа та власною втраченою, тобто саме громадяни країни-супротивника стають винними у смерті його



близької людини, а не власне військово-політичне керівництво. Отже в цьому випадку теж для вирішення тактичного завдання поширення інформації про втрати, приноситься в жертву завдання роз'єднання громадянського суспільства та уряду супротивника. Але наслідки, до яких може призвести таке пригнічення населення, залежить від етичної системи, що найбільш поширена у країні противника. У західних країнах, наприклад, у США, страждання та смерті американських солдатів у В'єтнамі викликали емпатію та призвели до масових акцій за виведення військ, незважаючи на спроби уряду їх ігнорувати та жорсткі переслідування активістів. А якщо це етична система східного типу (другий чи «радянський» тип за класифікацією В. О. Лефевра [18]), то навіть якщо інформація про втрати буде переконливою, це спричинить лише більшу жорсткість суспільства і вимоги до посилення агресії, аж до її розширення на інші країни, незважаючи на те, що це призведе до глобального конфлікту та можливості повного знищення людства, за відомим принципом «ми, як мученики, потрапимо до Раю, а вони просто здохнуть».

Щодо використання дезінформації, відштовхуючись від Загальної декларації прав людини [19], цю сферу регулюють такі положення:

- право на захист своєї честі та доброго імені;
- свобода слова та друку;
- право на інформацію.

Закони багатьох країн та міжнародне право забороняють наклеп, якщо він призводить до істотних збитків репутації фізичних та юридичних осіб. При цьому більша частина «наступальних» інформаційно-психологічних операцій навіть у мирний час так чи інакше спрямована на дискредитацію посадових осіб та організацій держави супротивника, кінцевою метою якої є завдання економічної шкоди або зміна політичного режиму. У кращому разі для цього використовується тенденційний підбір фактів, який вводить в оману, а то й явно неправдива інформація, що прямо порушує право на недоторканність честі та репутації (ст. 17 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права) [20]. Однак не існує дієвих правових інструментів для притягнення до відповідальності резидентів іншої держави навіть за найагресивніші інформаційні операції (фактично єдиним ефективним заходом протидії є інформаційна контроперация), тому в юридичній площині боротьба йде лише з їхніми представниками на своїй території, так званими іноагентами. Не буде перебільшенням сказати, що у сфері медіа між країнами НАТО, РФ та КНР уже кілька років триває повноцінна холодна війна. Регулятори постійно ускладнюють, а іноді й забороняють діяльність державних агенцій недружніх країн на своїй території (наприклад, «РТ», «Sputnik»), а також під приводом боротьби з іноземною пропагандою чинять або взагалі забороняють роботу національних опозиційних медіапроектів («Дождь», «Ехо Москви»). Таким чином, навішування ярлика «іноземного агента» стало класичним прийомом «оборонної» інформаційно-психологічної операції, як і цензура в цілому.

Українське законодавство передбачає низку умов, за яких права людини можуть бути обмежені, серед них захист територіальної цілісності, громадського порядку, інтереси національної безпеки [21]. При обмеженні діяльності певних інформаційних ресурсів, навіть під час воєнного стану, критично важливо зберігати прозорість підстав для ухвалення такого рішення. Право на критику є невід'ємним і, якщо немає твердих доказів співпраці журналістів з іноземними спецслужбами, перешкоджання їх роботі під приводом захисту державного устрою є недемократичним та порушує права людини. Етичний тест у цій ситуації полягає у тому,

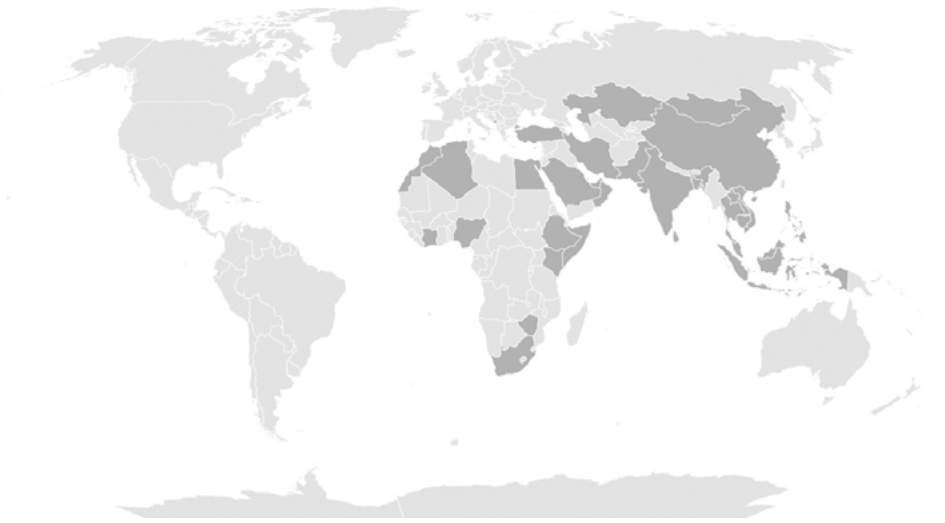
щоб зважити, від реалізації цензури більше виграє політична сила, що впливає на прийняття цього рішення, чи держава загалом. Одне з найбільшочіших явищ в українському суспільстві – корупція, яка вважається причиною багатьох невдач в ухваленні необхідних державних рішень. Тому звинувачення у корупції, тим більше, якщо вони стосуються закупівель для потреб армії або під час воєнного стану, привертають багато уваги в суспільстві і легко можуть стати причиною закінчення політичної кар'єри. Кожна викривальна публікація певною мірою є інформаційно-психологічною операцією, а отже, за нею можуть стояти не лише спецслужби іншої держави, а й політичні чи бізнес-конкуренти об'єкта розслідування. Тож у цій сфері багато залежить від порядності журналістів та розслідувачів, які мають усвідомлювати наслідки своїх заяв. Одним із можливих запобіжників, які сумісні з принципами демократичного суспільства, є високі вимоги до доказів у таких публікаціях та перевірка мотивів самих авторів розслідування.

До іншого типу інструментів державної інформаційної політики належить цензура, спрямована на приховування достовірних фактів, які можуть призвести до деморалізації суспільства, наприклад: кількість бойових втрат, збитки економіці країни, рівень підтримки союзників, а також аналогічної інформації про стан противника. На час воєнного стану це є поширеним та морально прийнятним інструментом, за винятком інформації про шкоду екології, оскільки право на достовірну інформацію про стан навколишнього середовища та якість продуктів харчування закріплене окремою статтею Конституції України та не може обмежуватися. При цьому є підстави вважати, що поширення фейкової інформації про пандемію COVID-19 широко використовувалося як елемент інформаційно-психологічних операцій по всьому світу. Протидія теж була безпрецедентною: навіть ті громадяни, які несвідомо брали участь у поширенні недостовірних публікацій, притягувалися до адміністративної та кримінальної відповідальності як мінімум у 34 країнах<sup>1</sup> (рис. 2).

Етичність дезінформації у звичаях ведення війни залежить від конкретних обставин. Так, вкидання недостовірної інформації про основний напрям удару і відволікаючі маневри є стандартними, прийнятними прийомами, а маскуванню штабу під госпіталь для запобігання бомбардування, як вважається, виходить за рамки правил ведення війни [22]. До інших прикладів відноситься маскуванню із застосуванням військової форми противника, позиціонування сил спеціальних операцій у вигляді «найманців» або «військових інструкторів». Є й більш складні сценарії дезінформації, наприклад запевнення противника з використанням «дідфейків» та інструментів радіоелектронної боротьби в тому, що командування втекло або покинуло їх, тому необхідно здаватися. Ця технологія застосовувалася ще під час Другої світової війни шляхом розкидання листівок або оголошення через гучномовці. У 1987 році такий гіпотетичний сценарій описував [23] Володимир Різун: перед масштабним наступом на США, радянські диверсанти повинні були підірвати Білий дім, а після цього запустити із захоплених телецентрів заздалегідь змонтоване звернення віце-президента про «спробу державного перевороту», де він закликає американських військовослужбовців не виконувати жодних

---

<sup>1</sup> Алжир, Філіппіни, Китай, Індія, Єгипет, Бангладеш, Марокко, Пакистан, Саудівська Аравія, Оман, Іран, Чорногорія, В'єтнам, Лаос, Індонезія, Монголія, Шрі-Ланка, Кенія, Південна Африка, Нігерія, Ефіопія, Кот-д'Івуар, Сомалі, Маврикій, Зімбабве, Таїланд, Казахстан, Азербайджан, Малайзія, Сінгапур, Гонконг, Туреччина, Камбоджа, Об'єднані Арабські Емірати.



*Рис. 2. Країни, де відбувалися арешти громадян за поширення дезінформації про пандемію COVID–19*

наказів вищих офіцерів в наступні 24 години до арешту «змовників». На практиці такі амбітні операції практично неможливо реалізувати, тому відомі лише випадки введення в оману окремих військових частин, що оточуються та ізолюються установками РЕБ. У таких ситуаціях успішна інформаційно-психологічна операція з подальшим захопленням у полон є гуманною альтернативою знищенню оточених підрозділів.

Що стосується «легенд» про героїчні вчинки чи успіхи армії – ця практика поширена протягом усієї історії війн і вважається цілком етично прийнятною. Однак не слід забувати, що вона може мати негативні наслідки, якщо противник проведе інформаційну контроперацію і доведе недостовірність легенди, що зараз набагато простіше, ніж, наприклад, за часів Другої світової війни, використовуючи можливості сучасної радіоелектронної та космічної розвідки. Іноді для цього навіть не потрібна участь противника, наприклад, розмиті формулювання в деяких публікаціях про «Привида Києва» створили для певної частини аудиторії враження, що йдеться про конкретного унікального пілота винищувача. 29 квітня 2022 року, можливо, на основі цих матеріалів, у британській газеті «The Times» вийшла стаття, де навіть назвали ім'я героя [24]. І коли командуванню ВПС України довелося чітко оголосити [25], що «Привид Києва» – збірний образ, а не згаданий загиблий пілот, замість натхнення в аудиторії виникла зворотна реакція. На відміну від радянського періоду, коли державна ідеологія будувалася багато в чому саме на культурі героїзму, у сучасному, перенасиченому інформацією суспільстві, такі психологічні операції мають виключно тактичне значення. Приклад ефективного підходу – феномен «Чорнобаївки». Іронічна подача повторюваності втрат РФ у населеному пункті відразу не наштовхує аудиторію на серйозну рефлексію, натомість утворюється характерний «мем», який із задоволенням поширюють самі користувачі в соціальних мережах. Згодом шаблон набридає аудиторії та плавно відходить у тінь, при цьому певний позитивний ефект зберігається навіть після втрати популярності.

На наш погляд, вигадані повністю або здебільшого події та безпідставні прогнози – це один із найбільш ризикованих та невинуватених форматів проведення інформаційно-психологічної операції. Так, відома теза про «захоплення Києва за 3 дні» настільки вкоренилася в РФ після 2014 року, що провал наступу в Київській області в березні 2022 року призвів до дуже важких психологічних наслідків для населення, армії і, ймовірно, військово-політичного керівництва Росії. Особливо уваги заслуговує практика монтування відеозаписів повітряних боїв за допомогою симуляторів, використання старих записів у вигляді нових, підробка розпізнавальних знаків на підбитій техніці або невірна ідентифікація військовослужбовців, які загинули чи здаються у полон. Спростування таких низькоякісних фейків є елементарним, тому вони частіше стали використовуватися у складі багаторівневих інформаційно-психологічних операцій: спочатку створюється ресурс, який претендує на представлення позиції певної сторони конфлікту, а потім на ньому починають публікувати подібні матеріали, які ефектно спростовуються на великих ресурсах організатора. Але може бути й інший варіант помилки: якщо неякісних фейків надто багато, об'єкт починає зосереджувати зусилля для їх спростування, витрачає на це ефірний час основних телеканалів, в той час як послаблюється робота з протидії стратегічним інформаційно-психологічним операціям.

Щодо коректного висвітлення власних трагічних помилок під час бойових дій – у таких ситуаціях важко знайти оптимальний шлях комунікації, який зовсім не викличе негативної реакції у суспільстві. Існує відома технологія, яка використовується в таких випадках, вона полягає в тому, щоб заплутати аудиторію численними повідомленнями з суперечливими, іноді свідомо підготовленими непереконливими версіями. Хоча такий підхід складно назвати етичним, проте він буває ефективним, якщо різні версії поширюються з різних джерел, при цьому краще, щоб вони не були афілійовані з підозрюваним винним у трагедії. Наприклад, у випадку зі збиттям Boeing-777 біля Донецька в 2014 році, російські офіційні представники власноруч зробили поспіль кілька взаємовиключних заяв, тим самим припустившись грубої помилки в антикризовій комунікації. Чи потрібно відразу повідомляти правду, нехай дуже неприємну? Юридично така вимога виникає лише у ситуації, коли її приховування ставить під загрозу життя та здоров'я людей, наприклад, у разі техногенних катастроф. В інших випадках державні органи зобов'язані лише правдиво відповідати на обґрунтовані інформаційні запити, якщо в них коректно сформульовано конкретну тему. Проте ігнорування резонансних питань нечасто буває ефективним засобом на державному рівні, особливо після того, як тему починають публічно обговорювати у ЗМІ. Єдиний правильний шлях – зосередитись на пошуку достовірних доказів того, що має місце саме провокація, інформаційно-психологічна операція супротивника.

Найгуманнішим засобом реалізації державної політики у воєнний час є захисні профілактичні заходи, направлені на зростання патріотичних настроїв у суспільстві. Вони підходять не для всіх умов і не завжди правильно реалізуються, але в цілому це найприйнятніші і навіть бажані з етичної точки зору психологічні операції. Незважаючи на тенденцію західної цивілізації до індивідуалізації, атомізації суспільства, будь-які модули реалізації державної інформаційної політики так чи інакше мають сприяти плеканню любові до своєї Батьківщини. Права національних меншин, питання мови, релігійні та культурні аспекти світогляду можуть бути природньо, невинуватено погоджені в процесі єднання суспільства. Не варто заперечувати чи «анулювати» будь-яку частину історії народу, тому що, навіть

якщо йдеться про її трагічні сторінки, завжди буде кілька точок зору на ці події. Навпаки, в національну ідентичність мають бути з повагою включені всі історичні етапи її розвитку, це шлях до демократичної політичної системи, подібної до тієї, що існує у США. З іншого боку, прагнення до власного добробуту, хоч воно і природне для людини, не повинно вести до егоїзму, абстрагування від інтересів держави, що проявляється у таких явищах як космополітизм. Глобалізація створює умови для заохочення такої поведінки, особливо серед креативного класу, талановитих молодих людей. Але завдання органів державної влади полягає у тому, щоб зберігати і примножувати національний людський капітал, зокрема, шляхом реалізації відповідної інформаційної політики. Виховання може і має будуватися на усвідомленні, серед іншого, боргу перед Вітчизною, і якщо припускати необхідність її покинути, то тільки у випадку загрози для життя та здоров'я для вразливих верств населення, або для переїзду у менш комфортні для проживання країни, яким потрібна допомога істотно більша, ніж рідній державі. В умовах, коли на Україну чекає тривалий і непростий шлях відбудови, складно уявити, хто цим займатиметься, якщо не самі українці. Ідеологія ринкового регулювання може в цьому суперечити інтересам держави, і громадяни зобов'язані брати на себе відповідальність за майбутнє своєї нації, часом ставлячи колективні інтереси вище за особисті. Як під час війни, так і у повоєнний час саме ефективні «оборонні» інформаційно-психологічні заходи є гуманним інструментом, який може запобігти необхідності використання авторитарних методів, таких як запровадження заборони на виїзд з країни, трудова повинність тощо. Якщо інформаційна робота з власним населенням будується на принципах ширості, відкритості та професіоналізму – це, навіть у найважчі часи, забезпечить інституційну стійкість суспільства та сприятиме зростанню якості життя.

**Висновки та перспективи подальших досліджень.** Державна інформаційна політика потребує подальшого вивчення як з позицій ефективності, так і з погляду реалізації принципу гуманізму в мирний та воєнний час. Але проведений аналіз дозволяє зробити висновок про необхідність невідкладної розробки та імплементації на міжнародному рівні положень про відповідальність за порушення норм гуманітарного права, зокрема Женевських конвенцій, які часто ігноруються під час бойових дій [26]. Усвідомлення того, що збройні сили тоталітарних держав, ймовірно, продовжуватимуть діяти всупереч встановленим принципам, породжує емоційне бажання теж діяти за обставинами, відкинувши обмеження для якнайшвидшого досягнення очікуваного результату. Однак закони ведення війни – це один з важливих здобутків людської цивілізації, яка пройшла довгий шлях, починаючи від настанов Старого Заповіту та Махабхарати, у намаганні хоча б частково обмежити шкоду від військових конфліктів. Нехтування цим надбанням у будь-якому аспекті, як правило, призводить тільки до посилення протистояння і більших страждань усіх свідомих та вимушених учасників війни.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. detector.media. Мінкульт представить законопроект про дезінформацію на початку січня. *detector.media*. URL: <https://detector.media/infospace/article/173465/2019-12-23-mincult-predstavyt-zakonoproekt-pro-dezinformatsiyu-na-pochatku-sichnya/> (дата звернення: 05.01.2023).
2. Загальна декларація прав людини (рос/укр) : Декларація Орг. Об'єдн. Націй від 10.12.1948 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_015#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text) (дата звернення: 05.01.2023).

3. Мельниченко А. А. Перетворені форми у виховних практиках сучасного соціуму: автореф. дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук. Київ, 2006.
  4. Поддерживают ли россияне войну в Украине? Смотря как спросить – BBC News Русская служба. *BBC News Русская служба*. URL: <https://www.bbc.com/russian/news-60662712> (дата звернення: 05.01.2023).
  5. Шпікер М. Чи йде війна між Росією та Україною?. *Прес-релізи та звіти КМІС*. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=609&page=1> (дата звернення: 05.01.2023).
  6. Динаміка оцінок військової загрози. 16-17 лютого 2022. *Соціологічна група Рейтінг*. URL: [https://ratinggroup.ua/getfile/585/rg\\_threat\\_assessment\\_18022022\\_press.pdf](https://ratinggroup.ua/getfile/585/rg_threat_assessment_18022022_press.pdf) (дата звернення: 06.01.2023).
  7. Омбудсмен Москалькова заявила о травле россиян за рубежом. *Ведомости*. URL: <https://www.vedomosti.ru/society/news/2022/02/27/911154-travle-rossiyan> (дата звернення: 05.01.2023).
  8. Конвенція про захист цивільного населення під час війни (укр/рос) : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 12.08.1949 р.: станом на 8 лют. 2006 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_154#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text) (дата звернення: 05.01.2023).
  9. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Пакт Орг. Об'єдн. Націй від 16.12.1966 р.: станом на 19 жовт. 1973 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_043#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text) (дата звернення: 05.01.2023).
  10. Конституція України: від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР: станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 05.01.2023).
  11. Посольство США в Москві. Наши страны соперничали и сотрудничали для преодоления величайших вызовов, с которыми сталкивается мир. Вашу литературу преподают в наших школах... *Telegram*. URL: <https://t.me/USEmbRussia/1097> (дата звернення: 06.01.2023).
  12. Barstow A. Rape as a weapon of war. *Encyclopedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/rape-crime/Rape-as-a-weapon-of-war> (дата звернення: 05.01.2023).
  13. Совбез ООН приравнял изнасилование к оружию войны. *BBC News*. URL: [http://news.bbc.co.uk/hi/russian/international/newsid\\_7464000/7464877.stm](http://news.bbc.co.uk/hi/russian/international/newsid_7464000/7464877.stm) (дата звернення: 05.01.2023).
  14. Walker S. Recent literature on Truman's atomic bomb decision: a search for middle ground. *Diplomatic history*. 2005. Vol. 29, no. 2. P. 311–334. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1467-7709.2005.00476.x> (дата звернення: 06.01.2023).
  15. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими: Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 12.08.1949 р. № ст. 13: станом на 8 лют. 2006 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_153#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text) (дата звернення: 05.01.2023).
  16. Конвенція про захист цивільного населення під час війни: Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 12.08.1949 р. № ст. 27: станом на 8 лют. 2006 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_154#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text) (дата звернення: 05.01.2023).
  17. Ухвала of United States District Court of 29.09.2005 in no. 04 Civ. 4151. URL: <http://www.nysd.uscourts.gov/courtweb/pdf/D02NYSC/05-05912.PDF> (дата звернення: 01.01.2008).
  18. Лефевр В. О. Алгебра совести. Москва, 2003.
  19. Загальна декларація прав людини: Декларація Орг. Об'єдн. Націй від 10.12.1948 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_015#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text) (дата звернення: 05.01.2023).
  20. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Пакт Орг. Об'єдн. Націй від 16.12.1966 р. : станом на 19 жовт. 1973 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_043#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text) (дата звернення: 05.01.2023).
-

21. Конституція України: від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР: станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 05.01.2023).
22. Danks D., Danks J. H. The moral permissibility of automated responses during cyberwarfare. *Journal of military ethics*. 2013. Vol. 12, no. 1. P. 18–33. URL: <https://doi.org/10.1080/15027570.2013.782637> (дата звернення: 06.01.2023).
23. Suvorov V. Spetsnaz. Grafton, 1989. 272 p.
24. Brown L. Ghost of Kyiv is alive in all pilots fighting for Ukraine, says air force. *The Sunday Times*. URL: <https://www.thetimes.co.uk/article/ghost-of-kyiv-who-shot-down-more-than-40-russian-aircraft-dies-in-battle-q3sq0hztx> (дата звернення: 06.01.2023).
25. Командування Повітряних Сил ЗСУ. Просимо не наповнювати інфопростір фейками! *Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/kpszs/posts/363834939117794> (дата звернення: 06.01.2023).
26. Peinado F. La guerra moderna debilita las Convenciones de Ginebra. *El País*. URL: [https://elpais.com/diario/2009/08/15/internacional/1250287208\\_850215.html](https://elpais.com/diario/2009/08/15/internacional/1250287208_850215.html) (дата звернення: 06.01.2023).

#### REFERENCES:

1. detector.media. (2019, 23 December). *Minkul”t predstavyt” zakonoproekt pro dezinformaciyu na pochatku sichnya [The Ministry of Education and Culture will present a draft law on disinformation in early January]*. <https://detector.media/infospace/article/173465/2019-12-23-minkult-predstavyt-zakonoproekt-pro-dezinformatsiyu-na-pochatku-sichnya/> [in Ukrainian].
2. Universal Declaration of Human Rights, Declaration of the United Nations (1948). [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_015#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text).
3. Melnychenko, A. A. (2006). *Peretvoreni formy u vyxovnyx praktykax suchasnoho sociumu [Twisted forms in educational practices of modern society]* [Abstract of the dissertation for obtaining the scientific degree of Candidate of Philosophical Sciences]. National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute” [in Ukrainian].
4. *Podderzhivajut li rossijane vojnu v Ukraine? Smotrja kak sprosit’ [Do the Russians support the war in Ukraine? It depends on how to ask]*. (2022, 8 March). *BBC News Russia*. <https://www.bbc.com/russian/news-60662712> [in Russian].
5. Shpiker, M. (2016, 15 March). *Chy jde vijna mizh Rosiyeju ta Ukrayinoyu? [Is there a war between Russia and Ukraine?]* Press releases and reports of Kyiv International Institute of Sociology. <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=609&page=1> [in Ukrainian].
6. *Dynamika ocinky vijs”kovoyi zahrozy. 16-17 lyutoho 2022 [Dynamics of military threat assessment. February 16-17, 2022]*. (2022, 17 February). Sociological group Rating. [https://ratinggroup.ua/getfile/585/rg\\_threat\\_assessment\\_18022022\\_press.pdf](https://ratinggroup.ua/getfile/585/rg_threat_assessment_18022022_press.pdf) [in Ukrainian].
7. *Ombudsmen Moskal’kova zajavila o travle rossijan za rubezhom [Ombudsman Moskalkova announced the bullying of Russians abroad]*. (2022, 27 February). *Vedomosti*. <https://www.vedomosti.ru/society/news/2022/02/27/911154-travle-rossiyan> [in Russian].
8. Convention on the Protection of the Civilian Population in Time of War, United Nations Convention (2006). [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_154#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text).
9. International Covenant on Civil and Political Rights, Covenant United Nations (1973). [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_043#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text).
10. Constitution of Ukraine, № 254к/96-ВР (2020) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
11. US Embassy in Moscow [@USEmbRussia]. (2023, 4 January) *Nashi strany sopernichali i sotrudnichali dlja preodolenija velichajshih vyzovov,s kotorymi*

stalkivaetsja mir. Vashu literaturu prepodajut v nashih shkolah. [Our countries competed and cooperated to overcome the greatest challenges facing the world. Your literature is taught in our schools...] [Post]. Telegram. <https://t.me/USEmbRussia/1097> [in Russian].

12. Barstow, A. (1998, 20 July). *Rape as a weapon of war*. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/topic/rape-crime/Rape-as-a-weapon-of-war>.

13. Sovbez OON priravnjal iznasilovanie k orudiju vojny [UN Security Council equated rape with a weapon of war]. (2008, 20 June). BBC News. [http://news.bbc.co.uk/hi/russian/international/newsid\\_7464000/7464877.stm](http://news.bbc.co.uk/hi/russian/international/newsid_7464000/7464877.stm) [in Russian].

14. Walker, S. (2005). Recent literature on Truman's atomic bomb decision: A search for middle ground. *Diplomatic History*, 29(2), 311–334. <https://doi.org/10.1111/j.1467-7709.2005.00476.x>.

15. Geneva Convention on the Treatment of Prisoners of War, United Nations Convention, art. #13 (2006). [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_153#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text).

16. Convention on the Protection of the Civilian Population in Time of War, United Nations Convention, art. #27 (2006). [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_154#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text).

17. ACLU v. Department of Defense, United States District Court, 29 September 2005, 04 Civ. 4151 (USA). <http://www.nysd.uscourts.gov/courtweb/pdf/D02NYSC/05-05912.PDF>.

18. Lefebvre, V. A. (2003). *Algebra of conscience* [in Russian].

19. Universal Declaration of Human Rights, Declaration of the United Nations (1948). [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_015#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text).

20. International Covenant on Civil and Political Rights, Covenant United Nations (1973). [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_043#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text).

21. Constitution of Ukraine, № 254к/96-ВР (2020) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

22. Danks, D., & Danks, J. H. (2013). The moral permissibility of automated responses during cyberwarfare. *Journal of Military Ethics*, 12(1), 18–33. <https://doi.org/10.1080/15027570.2013.782637>.

23. Suvorov, V. (1989). *Spetsnaz*. Grafton [in Russian].

24. Brown, L. (2022, 29 April). *Ghost of Kyiv is alive in all pilots fighting for Ukraine, says air force*. The Sunday Times. <https://www.thetimes.co.uk/article/ghost-of-kyiv-who-shot-down-more-than-40-russian-aircraft-dies-in-battle-q3sq0hztz>.

25. Command of the Air Forces of the Armed Forces of Ukraine. (2022, 30 April). *Prosymo ne napovnyuvaty infoprostir fejkamy! [Please do not fill the information space with fakes!]* [Post]. Facebook. <https://www.facebook.com/kpszsuz/posts/363834939117794> [in Ukrainian].

26. Peinado, F. (2009, 15 August). *La guerra moderna debilita las Convenciones de Ginebra [Modern warfare weakens the Geneva Conventions]*. El País. [https://elpais.com/diario/2009/08/15/internacional/1250287208\\_850215.html](https://elpais.com/diario/2009/08/15/internacional/1250287208_850215.html) [in Spanish].



УДК 351.82:332.3 (477)  
DOI <https://doi.org/10.32851/tnv-pub.2022.6.2>

## ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІЙ СФЕРІ ЩОДО ЗБЕРЕЖЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я СЕРЕД СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

**Рибчич І. Є.** – кандидат наук з державного управління,  
доцент, доцент кафедри спортивної медицини та здоров'я людини  
Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського  
ORCID: 0000-0002-4578-4705

*У статті досліджено, що індивідуальне здоров'я є соціально значущим феноменом, за рівнем і станом якого судять про благополуччя суспільства. Сьогодні дедалі очевидніше простежується тривожна тенденція у реалізації державної політики у соціально-гуманітарній сфері щодо погіршення стану здоров'я студентської молоді, а також дорослого населення. Значна кількість студентської молоді мають відхилення у стані фізичного та психічного здоров'я, багато студентів потребують стаціонарного лікування, а також викладачі мають хронічні захворювання. Погіршення стану здоров'я відбувається на фоні низької рухової активності, гіподинамія серед студентської молоді на сучасному етапі в Україні досягла великого значення.*

*Доведено, що головним джерелом збереження та зміцнення ресурсів індивідуального здоров'я є систематична рухова активність протягом усього життя. Збільшення поширення серед студентської молоді куріння, вживання алкоголю та наркотиків, захоплення комп'ютерними іграми, недостатня рухова активність свідчать про низький рівень культури здоров'я, а також неефективність існуючих форм фізичного виховання. Саме фізичне виховання в закладах вищої освіти у форматі реалізації державної політики у соціально-гуманітарній сфері покликано формувати потребу студентства в збереженні здоров'я, систематичних заняттях фізичною культурою та масовим спортом.*

*З'ясовано, що при вирішенні завдань, пов'язаних із формуванням культури здоров'я особистості на різних етапах вікового розвитку, є доцільним звернення до системи фізичного виховання, що охоплює різні заклади вищої освіти, в межах яких можна вирішувати завдання навчання, виховання та розвитку студентської молоді, дорослого населення в аспекті залучення їх до здорового способу життя, формування мотивації здоров'я, навчання навичок фізкультурно-оздоровчої діяльності. Сьогодні утверджується соціальний феномен, котрий виражається у зацікавленості студентської молоді в збереженні здоров'я як основи активного довголіття, матеріального благополуччя, успіхів у професійній діяльності.*

*Усвідомлено, що сьогодні існують протиріччя між провідними цінностями здорового способу життя і відсутністю вмотивованої потреби більшості населення у систематичних заняттях фізичною культурою та масовим спортом, невідповідність проголошуваних цілей фізичного виховання та реальних можливостей їх здійснення для студентської молоді та необхідність комплексного формування здорового способу життя. Незважаючи на те, що з кожним роком все більше людей відвідують оздоровчі центри, систематичні заняття фізичною культурою та масовим спортом серед студентської молоді ще не набули ознак стійкої та цілісної системи, що має стати головним завданням для формування та реалізації державної політики у соціально-гуманітарній сфері.*

**Ключові слова:** державна політика, студентська молодь, індивідуальне здоров'я, формування, соціально-гуманітарна сфера, етап, фізична культура.

### **Rybchych I. Ye. Formation and implementation of state policy in the social and humanitarian sphere regarding the preservation of individual health among student youth**

*The article examines that human health is a socially significant phenomenon, the level and condition of which is used to judge the well-being of society. The higher the level of culture of health of the whole society, the higher the level of culture of healthy lifestyle of each person. Today, an alarming trend of deterioration in the health of children and adolescents, student youth, and the adult population is increasingly evident. A significant number of children of preschool and school age have deviations in the state of physical and mental health. Many students require*

*inpatient treatment, and many teachers have chronic illnesses. Deterioration of the state of health occurs against the background of low physical activity, hypodynamism among children and adults of Ukraine has reached great importance.*

*It has been proven that the increase in the prevalence of smoking, alcohol and drug use among young people, addiction to computer games, and insufficient physical activity indicate a low level of health culture, as well as the ineffectiveness of existing forms of physical education both in organized groups and in the family. The main source of development and strengthening of human health resources is systematic motor activity throughout a person's life. It is physical education, the subject "Physical culture" in educational institutions that is designed to form a person's need for health promotion, systematic physical education and sports. However, the modern system of physical education in the process of its development and improvement reveals a number of contradictions.*

*It has been found that when solving tasks related to the formation of a culture of personal health at different stages of age development, it is appropriate to turn to the system of physical education, which covers various educational institutions and types of education, within the framework of which it is possible to solve learning tasks, education and development of children, youth, adults in the aspect of involving them in a healthy lifestyle, formation of health motivation, training in physical culture and health activities. Recently, a social phenomenon has emerged in Ukraine, which is expressed in people's interest in preserving and strengthening their health as a basis for active longevity and success in professional activities.*

*It is realized that today there are contradictions between the leading values of a healthy lifestyle and the lack of a motivated need of the majority of the population for regular physical education and sports, the inconsistency of the declared goals of physical education and the real possibilities of their implementation for each individual person, and the need for a comprehensive formation of a healthy lifestyle and the lack of development of the methodology learning the basics of a healthy lifestyle. Despite the fact that every year more and more people visit fitness clubs, regular physical education and sports activities among different categories of the population, unfortunately, have not yet acquired the features of a sustainable and integral system of behavior.*

**Key words:** *state policy, student youth, individual health, formation, social and humanitarian sphere, stage, physical culture.*

**Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями.** Формування та реалізація державної політики у соціально-гуманітарній сфері передбачає розвиток культури громадян, що спрямована на збереження та зміцнення свого здоров'я. Культура здоров'я особистості характеризується життєвими позиціями, грамотним та осмисленим ставленням до свого здоров'я, природи та суспільства, організацією здорового способу життя, що дозволяє активно регулювати стан людини з урахуванням особливостей організму, реалізовувати програми самореалізації, саморозвитку, що призводять до гармонійної єдності всіх компонентів здоров'я та цілісного розвитку особистості. Забезпечення єдності та взаємозв'язку соціально-гуманітарного розвитку визначає роль фізичної культури у формуванні культури здоров'я за допомогою вирішення освітніх та виховних завдань.

Багатофункціональний характер фізичної культури проявляється в тому, що вона спрямована на розвиток фізичних, естетичних та духовно-моральних якостей особистості, організацію суспільно-корисної діяльності, здорового дозвілля, профілактику захворювань, рекреацію та реабілітацію з використанням рухової активності. Важливим аспектом державної політики у соціально-гуманітарній сфері є цілеспрямоване формування усвідомленої, заснованої на глибоких знаннях та переконаннях мотивації здорового способу життя, стійкої звички постійно дбати про своє здоров'я, прищеплення навичок організації режиму повсякденної фізичної активності.

**Аналіз останніх досліджень, в яких започатковано розв'язання проблеми та визначення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячена стаття.** Згідно з твердженнями сучасних дослідників, турбота про здоров'я

та його збереження є природною потребою громадянина, невід'ємним елементом життєдіяльності. Здоров'я студентської молоді є комплексним і разом з тим цілісним, багатовимірним динамічним станом, що розвивається в процесі реалізації генетичного потенціалу в умовах конкретного соціального та економічного середовища і дозволяє молоді різною мірою здійснювати соціальні функції. Справжня культура фізичної активності впорядковує поведінку студентської молоді виховує почуття відповідальності, організовує та дисциплінує особистість.

За визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я, здоров'я – це стан повного фізичного, психічного та соціального благополуччя, а не лише відсутність хворіб та фізичних дефектів [4]. Здоровий вид життя для студентської молоді має стати способом життєдіяльності, що відповідає генетично зумовленим типологічним особливостям людини, конкретним умовам життя і спрямований на формування, збереження і зміцнення здоров'я і повноцінне виконання студентством соціальних функцій. Процес формування культури здоров'я серед студентської молоді реалізується насамперед у системі вищої освіти та нерозривно пов'язаний з методологією навчання основ здорового способу життя серед молоді.

**Метою статті** є обґрунтування формування та реалізації державної політики у соціально-гуманітарній сфері щодо збереження індивідуального здоров'я серед студентської молоді на сучасному етапі.

**Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.** Сьогодні найбільш значущими суспільними факторами є мотивація на здоров'я та здоровий спосіб життя, наявність вольових якостей, необхідні прояви активності особистості, прагнення до самовдосконалення та самореалізації, подолання власної інертності щодо власного здоров'я та здорового способу життя. Інтенсифікація навчального процесу, брак можливостей для занять фізичною культурою та масовим спортом – головні причини гіподинамії серед студентів.

Більшість керівників та педагогів закладів вищої освіти недостатньо володіють спеціальними знаннями і вміннями діагностики стану здоров'я, організації фізкультурно-оздоровчої діяльності. У зв'язку з цим, одним із пріоритетних завдань модернізації освіти має стати збереження та зміцнення здоров'я учасників освітнього процесу, формування у них цінностей здоров'я та здорового способу життя. Незважаючи на те, що фізична культура має важливе значення при формуванні культури здоров'я особистості, сучасна система освіти не належним чином використовує її потенціал у процесі оздоровлення населення, що обумовлено низкою причин.

Серед таких причин відсутність інтеграції фізкультурної освіти, недостатнє використання міжпредметних зв'язків у процесі вивчення знань про здоров'я людини та слабка мотивація на здоровий спосіб життя учасників освітнього процесу і насамперед педагогів, які самі мають бути взірцем культури здоров'я та на особистому прикладі. У теорії та практиці фізичного виховання студентської молоді довгий час ця концепція мала декларативний характер і перевагу розвитку фізичних якостей і формуванню прикладних рухових умінь і навичок.

Формування та реалізація державної соціально-гуманітарної політики щодо фізкультурно-оздоровчої діяльності серед студентської молоді підтверджує високе значення масового спорту для розвитку людського потенціалу. Основними завданнями державної політики у зазначеній сфері є підвищення мотивації студентської молоді до систематичних занять фізичною культурою та масовим спортом і ведення здорового способу життя, а також на сучасному етапі розвиток інфраструктури фізичної культури та спорту в закладах вищої освіти.

Державна соціально-гуманітарна політика у сфері фізкультурно-оздоровчої діяльності серед студентської молоді визначається особливостями предметно-об'єктної галузі такого стилю управління. Формування державної соціально-гуманітарної політики щодо фізкультурно-оздоровчої діяльності для збереження індивідуального здоров'я повинно реалізуватися у межах повноважень щодо управління фінансовими, матеріальними ресурсами, а також інфраструктурою для реалізації фізкультурно-оздоровчої діяльності в закладах вищої освіти.

Формування державної соціально-гуманітарної політики серед студентської молоді щодо фізкультурно-оздоровчої діяльності відіграє важливу суспільну роль, оскільки саме в процесі її здійснення не лише реалізуються імперативи, що випливають із відповідних функцій держави, але також формується державна політика щодо збереження індивідуального здоров'я. У тому числі визначаються основні пріоритети та встановлюються гарантії інтересів студентської молоді, регламентуються форми державної підтримки фізичної культури та масового спорту в закладах вищої освіти на сучасному етапі соціально-економічних трансформацій.

Для ефективної реалізації державної соціально-гуманітарної політики велике значення має переорієнтація сучасної системи фізичного виховання на виховання культури здоров'я особистості через формування мотивації до здорового способу життя, потреби у систематичних активних заняттях фізичною культурою та масовим спортом, освоєння спеціальних знань, умінь і навичок оздоровчих фізичних вправ у взаємозв'язку з іншими засобами оздоровлення [2].

Системний підхід у державній соціально-гуманітарній політиці до культури здоров'я дозволяє вважати фізичне виховання основним фактором здорового способу життя, що є фундаментом індивідуального здоров'я молодої людини, процесу самовдосконалення та самореалізації студентства. Розглядаючи взаємозв'язок культури здоров'я з різними компонентами фізичного виховання та видами фізкультурно-спортивної діяльності слід зазначити найбільш гармонійний взаємозв'язок сфери оздоровчої фізичної культури і масового спорту та суперечливість цього зв'язку у сфері спорту вищих досягнень.

Однак, при всій очевидній значущості фізичної культури для формування особистісної культури здоров'я студентської молоді залишається невирішеною проблема змістовного та процесуального наповнення індивідуального здоров'я студентства, методів і принципів фізичного виховання різних вікових груп населення. Суть принципу оздоровчої спрямованості фізичного виховання полягає в тому, що фізична культура має сприяти збереженню та зміцненню здоров'я, підвищенню адаптаційних можливостей. Відомо, що оптимальна рухова активність у поєднанні з раціональним харчуванням та способом життя є найбільш ефективною у профілактиці багатьох захворювань та збільшенні тривалості життя.

Заняття фізичними вправами забезпечують адаптацію серцево-судинної, дихальної та інших систем до умов м'язової діяльності, скорочують тривалість функціонального відновлення після зрушень, викликаних фізичним навантаженням, активізують та вдосконалюють обмін речовин, покращують діяльність центральної нервової системи [5]. Окрім оздоровчого ефекту фізичні вправи здійснюють морально-вольовий вплив на молодю людину, а саме підвищуються розумова та фізична працездатність, рівень розвитку рухових якостей, формуються та вдосконалюються важливі вміння та навички. Весь цей комплекс ефектів підвищує надійність і стійкість організму до впливів середовища, покращує функції систем організму, зміцнює імунітет та сприяє збільшенню тривалості життя.

Оздоровчий, лікувальний та тренуючий вплив фізичних вправ на організм стає більш ефективним, якщо вони правильно поєднуються з заходами, що гартують, дотриманням санітарно-гігієнічних норм, правильним харчуванням, додатковими процедурами. Щоб фізична культура надавала позитивний вплив на здоров'я людини, необхідно, щоб засоби та методи фізичного виховання повинні застосовуватися з урахуванням наукової обґрунтованості їхньої оздоровчої цінності, фізичні навантаження необхідно підбирати відповідно до індивідуальних особливостей тих, хто займається, а в процесі використання всіх форм фізичної культури необхідно забезпечити регулярність та єдність лікарського, педагогічного контролю та самоконтролю.

Сутність фізичного виховання серед студентської молоді залежать від стану здоров'я молоді, величини фізичного навантаження, використовуваних засобів та методів фізичного виховання, режиму рухової активності. Дотримуючись принципу оздоровчої спрямованості, фахівці з фізичної культури та масового спорту повинні так організувати фізичне виховання, щоб воно виконувало одночасно зберігаючу та розвиваючу функції. Фізкультурно-оздоровча діяльність серед студентської молоді так само важлива, як трудова чи навчальна, вона будучи однією з форм людської діяльності, забезпечує покращення здоров'я студентства, сприяє продовженню життя.

У державній соціально-гуманітарній політиці фізичне виховання студентської молоді представлено матеріальними та духовними цінностями, створеними для забезпечення ефективної фізкультурно-оздоровчої діяльності. Заняття студентством фізичною культурою не ставлять завдання досягнення високих спортивних результатів, чи лікування хворіб і доступні всім громадянам. Загальне уявлення про збереження індивідуального здоров'я за допомогою фізичних вправ ґрунтується на факті оздоровлення студентської молоді. Залежно від віку молоді, що займаються, відновлення відбувається в одних випадках внаслідок нормалізації функцій і систем організму, а в інших у результаті переважного розвитку компенсаторних механізмів.

У фізичному вихованні студентської молоді на сучасному етапі значно зростає роль таких методичних принципів, як принцип індивідуалізації та поступового підвищення навантажень [1]. У закладах вищої освіти заняття у групах здоров'я мають загальнооздоровчий характер для молодих людей, які не мають серйозних відхилень у стані здоров'я, і спеціально спрямований з урахуванням специфіки захворювання. Основними засобами занять є вправи основної гімнастики, плавання, легкої атлетики, що легко дозуються за навантаженням, однак кращий оздоровчий ефект досягається при комплексному використанні різноманітних вправ.

Заняття студентською молоддю фізичною культурою та масовим спортом можуть також носити як загальнодержавний, так і спеціально спрямований характер, вони сприяють фізичному вихованню молоді. Проведення систематичних заходів фізкультурно-оздоровчого контексту дозволяє усунути негативні наслідки, що виникають внаслідок фізичної та психічної перенапруги у процесі навчальної діяльності, а також підвищити працездатність студентської молоді. До комплексу фізкультурно-оздоровчого характеру входять фізичні вправи, а фізична культура студентства спрямована на відновлення функціональних можливостей організму студентів.

Основна спрямованість збереження індивідуального здоров'я студентської молоді полягає у підвищенні функціональних можливостей організму та фізичної підготовленості. Ефективність фізичних вправ оздоровчої спрямованості визначається періодичністю і тривалістю занять, інтенсивністю і характером

використовуваних засобів, режимом роботи та відпочинку, використанням процедур, що гартують. Основними завданнями у державній соціально-гуманітарній політиці на сучасному етапі у закладах вищої освіти є загальне оздоровлення серед студентської молоді, створення оптимального фону для життєдіяльності молодшої людини, продовження активного довголіття.

Заняття студентської молоді фізичною культурою не ставлять завдання досягнення високих спортивних результатів, чи лікування хвороб і доступні практично всім молодим людям, а фізичне виховання спрямоване на досягнення максимально можливого оздоровчого ефекту з використанням фізичних вправ. Фізкультурно-оздоровча діяльність у закладах вищої освіти так само важлива, як трудова чи навчальна, саме вона, будучи однією з форм людської діяльності, забезпечує покращення фізичного стану та індивідуального здоров'я, сприяє ефективності навчання.

Державна соціально-гуманітарна політика повинна бути представлена насамперед матеріальними та духовними цінностями, створеними для забезпечення ефективної фізкультурно-оздоровчої діяльності у закладах вищої освіти. Насамперед, це методичне обґрунтування фізкультурно-оздоровчої діяльності та здорового способу життя, необхідне матеріально-технічне оснащення фізкультурно-оздоровчої діяльності та формування інтересу і потреби у заняттях студентською молоддю фізичною культурою [3]. Основна спрямованість оздоровчої фізичної культури уособлює підвищення функціональних можливостей організму та фізичної підготовленості студентів.

**Формулювання висновків і перспектив подальших досліджень в даному напрямку.** Реалізації державної політики у соціально-гуманітарній сфері щодо збереження індивідуального здоров'я в студентському середовищі повинна уособлювати комплексний підхід з компенсації нестачі рухової активності, що виникає в умовах сучасного життя, попередження захворювань, пов'язаних із навчальною та професійною діяльністю, удосконаленням функціональних можливостей організму, підвищуючи його працездатність і опірність впливам факторів навколишнього середовища.

Ефективність фізичних вправ оздоровчої спрямованості визначається періодичністю і тривалістю занять, характером використовуваних засобів, режимом роботи та відпочинку. На сучасному етапі основним завданням державної політики у соціально-гуманітарній сфері щодо фізкультурно-оздоровчої діяльності має бути постійне та систематичне фізичне виховання студентської молоді, створення оптимального стилю життя для кожної молодшої людини, продовження активного довголіття та збереження і розвиток індивідуального здоров'я.

#### **СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:**

1. Лібанова Е.М., Гладун О.М., Лісогор Л.С., Ткаченко Л.Г., Ковтун Н.В. Вимірювання якості життя в Україні. Київ, 2013. 48 с.
2. Ліфінцев О.В. Принципи здійснення контролю у сфері охорони здоров'я. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2015. Вип. 3-2. Т. 1. С. 156-159.
3. Міхеєнко О.І. Конкретизація сутності поняття «здоров'я» як методологічне підґрунтя практики оздоровлення організму людини. *Педагогіка, психологія і медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2013. № 2. С. 42-46.
4. Національна стратегія з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація»: Указ

Президента України станом на 09.02.2016 р. № 42/2016 / Офіц. інтернет-представництво. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/> (дата звернення: 14.11.2022).

5. Савчин М.В. Психічне та особистісне здоров'я громадян як чинник національної безпеки. *Наук. вісн. Львів. держ. ун-ту внутр. справ. Сер. Психологічна*. 2012. № 2. С. 142-150.

#### REFERENCES:

1. Libanova, E.M., Hladun, O.M., Lisohor, L.S., Tkachenko, L.H. & Kovtun, N.V. (2013). *Vymiriuvannia iakosti zhyttia v Ukraini*. Kyiv [in Ukrainian].

2. Lifintsev, O.V. (2015). *Pryntsyvy zdijsnennia kontroliu u sferi okhorony zdorov'ia* [Principles of health control]. *Naukovyj visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu. Seriya Yurydychni nauky* [Scientific Bulletin of Kherson State University. Legal Sciences Series], 3-2 (1), 156-159 [in Ukrainian].

3. Mikhieienko, O. I. (2013). *Konkretyzatsiia sutnosti poniattia «zdorov'ia» iak metodolohichne pidhrunttia praktyky ozdorovlennia orhanizmu liudyny* [Concretization of the essence of the concept of "health" as a methodological basis for the practice of healing the human body]. *Pedahohyka, psykhohyia y medyko-byolohycheskye problemy fyzycheskoho vospytanyia y sporta* [Pedagogy, psychology and medical and biological problems of physical education and sports], 2, 42-46 [in Ukrainian].

4. President of Ukraine. (2016). *National Strategy for Physical Activity in Ukraine until 2025 "Physical activity - a healthy lifestyle - a healthy nation"* (Act No. 42/2016, February, 9). Retrieved from <http://www.president.gov.ua/documents/> [in Ukrainian].

5. Savchyn, M.V. (2012). *Psykhichne ta osobystisne zdorov'ia hromadian iak chynnyk natsional'noi bezpeky* [Mental and personal health of citizens as a factor of national security]. *Nauk. visn. L'viv. derzh. un-tu vnutr. sprav. Ser. Psykholohichna* [Scientific Bulletin of Lviv. state un-tu vnutr. affairs. Ser. Psychological], 2, 142-150 [in Ukrainian].

УДК 351:614.2(477)

DOI <https://doi.org/10.32851/tnv-pub.2022.6.3>

## ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ, ПОВ'ЯЗАНОЇ З ТРАНСПЛАНТАЦІЄЮ В УКРАЇНІ

*Сич Л. І.* – аспірантка кафедри публічної політики

Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID: 0000-0002-1019-6348

*У статті охарактеризовано особливості державного регулювання у сфері діяльності, пов'язаної з трансплантацією в Україні, шляхом наукової розробки методів державного регулювання у досліджуваній сфері. Об'єктом дізнання обрано наукову літературу, предметом вивчення якої є методи державного регулювання, зокрема, економіки і охорони здоров'я, а також сфера діяльності, пов'язана з трансплантацією.*

*На основі проведеного аналізу названо два наукові підходи до визначення методів державного регулювання, які можуть бути застосовані до сфери діяльності, пов'язаної з трансплантацією в Україні: за формами впливу держави (прямі і непрямі), за способами впливу (адміністративні, економічні, правові та соціальні).*

*Як більш доцільний для даного дослідження обрано другий підхід, в межах якого запропоновано визначення найбільш специфічних методів державного регулювання у сфері трансплантації та діяльності, пов'язаної з нею. Серед таких, до правових методів віднесено прийняття Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині»; між адміністративних названо ліцензування, дозволи і заборони у досліджуваній сфері; поміж соціальних визначено забезпечення соціальних гарантій у сфері трансплантації та здійснення діяльності, пов'язаної з трансплантацією; до економічних – бюджетне фінансування організації та надання медичної допомоги із застосуванням трансплантації та здійснення діяльності, пов'язаної з трансплантацією.*

*Щодо останнього методу визначено існуючі на сьогодні і можливі форми його здійснення, а саме: реалізація пілотного проекту щодо зміни механізму фінансового забезпечення оперативного лікування з трансплантації органів та інших анатомічних матеріалів відповідно до однойменної бюджетної програми; фінансування трансплантації та сфери діяльності, пов'язаної з нею в межах бюджетної програми 2301360 «Лікування громадян України за кордоном»; реалізація державних гарантій медичного обслуговування населення за програмою медичних гарантій.*

**Ключові слова:** державне регулювання; сфера діяльності, пов'язана з трансплантацією; особливості державного регулювання; методи державного регулювання у сфері діяльності, пов'язаної з трансплантацією.

### **Sych L. I. Features of state regulation in the field of activities related to transplantation in Ukraine**

*The article describes the peculiarities of state regulation in the field of activities related to transplantation in Ukraine, through the scientific development of state regulation methods in the researched field. Scientific literature was chosen as the object of inquiry, the subject of which is the methods of state regulation, in particular, economics and health care, as well as the field of activity related to transplantation.*

*On the basis of the conducted analysis, two scientific approaches to the determination of methods of state regulation that can be applied to the field of activity related to transplantation in Ukraine are named: by forms of state influence (direct and indirect), by methods of influence (administrative, economic, legal and social).*

*As more expedient for this research, the second approach was chosen, within which the definition of the most specific methods of state regulation in the field of transplantation and activities related to it is proposed. Among these, legal methods include the adoption of the Law of Ukraine; licensing, permits and prohibitions in the researched area are among the administrative ones; among the social ones, the provision of social guarantees in the field of transplantation and implementation of activities related to transplantation is defined; to economic – budgetary financing of the organization and provision of medical assistance with the use of transplantation and implementation of activities related to transplantation.*



*With regard to the last method, the currently existing and possible forms of its implementation are defined, namely: the implementation of a pilot project on changing the mechanism of financial support for operative treatment for transplantation of organs and other anatomical materials in accordance with the budget program of the same name; financing of transplantation and the field of activity related to it within the budget program treatment of citizens of Ukraine abroad; implementation of state guarantees of medical care for the population under the program of medical guarantees.*

**Key words:** state regulation; field of activity related to transplantation; features of state regulation; methods of state regulation in the field of activities related to transplantation.

**Постановка проблеми.** Особливості державного регулювання у будь-якій сфері визначаються не тільки унікальними характеристиками самої сфери, а й інструментами, формами і, зокрема, методами здійснення владного впливу держави у цій сфері. Наявність і дієвість таких методів є запорукою успішності реалізації державного регулювання. В свою чергу, сукупність методів державного регулювання дає змогу органам державної влади впливати і на розвиток самої сфери.

Серед інших, сфера діяльності, пов'язана з трансплантацією в Україні, не стала виключенням. На наш погляд, методи державного регулювання є однією з основних характеристик, щодо визначення особливостей державного регулювання у досліджуваній сфері. Однак, на сьогодні вони є малодослідженими, і потребують наукової розробки, зокрема, через призму методів державного регулювання у інших сферах діяльності держави та з урахуванням особливостей сфери діяльності, пов'язаної з трансплантацією в Україні.

**Аналіз останніх досліджень.** Відсутність ґрунтовних досліджень методів державного регулювання у сфері діяльності, пов'язаної з трансплантацією в Україні, зумовлює необхідність звернення до джерельної бази, яку формують наукові доробки правничої, економічної та державно-управлінської наук щодо особливостей державного регулювання, засобів, методів, форм, інструментів його реалізації, сфери діяльності, пов'язаної з трансплантацією. Остання здобула широкого наукового розвитку в межах юридичної науки, зокрема, у частині правового регулювання трансплантації органів та адміністративно-правового механізму її забезпечення, завдяки працям таких науковців як О. Пелагеша [1], І. Сенюта [2], С. Стеценко [1; 2].

Методи державного регулювання економіки стали предметом наукових доробків В. Гриньової і М. Новікової [3], Н. Саніахметової [4]. А, методи державного регулювання сфери охорони здоров'я, серед інших, досліджували О. Краснова та Т. Плужнікова [4].

В науці державного управління стосовно визначення державного регулювання: як базової категорії – визначними є праці В. Авер'янова [6]; щодо охорони здоров'я – наукову розробку здійснювали, серед інших, З. Гладун [7], Я. Радиш [8], а у сфері трансплантації – В. Шульга [9] та інші.

**Мета дослідження** – охарактеризувати особливості державного регулювання у сфері діяльності, пов'язаної з трансплантацією в Україні, зокрема, через визначення специфічних для досліджуваної сфери методів державного регулювання.

**Виклад основного матеріалу.** Досліджуючи методи державного регулювання у різних сферах діяльності держави, особливу увагу звертаємо на наукові праці, предметом яких стали методи державного регулювання, зокрема, у сфері охорони здоров'я, як такої що включає досліджувану сферу, та методи державного регулювання економіки, оскільки питання державного регулювання здобуло значний науковий розвиток саме у цій сфері.

Значна кількість науковців щодо сфери економіки у своїх наукових розробках визначають дві групи методів державного регулювання: прямі і непрямі. Серед таких – Санахметова Н.О., яка визначаючи роль держави в регулюванні економіки та підприємницької діяльності, окреслює специфіку прямих (адміністративних) методів як «комплекс обов'язкових для виконання вимог і розпоряджень держави стосовно суб'єктів господарської діяльності» [4], а непрямі (економічні) методи визначає такими, що «припускають вплив держави на економічні інтереси товаровиробників, створення таких рамок їхньої діяльності, у яких вона може бути вигідною чи невигідною» [4]. Разом з тим, науковиця говорить про перевагу економічних методів, які залишають свободу вибору для суб'єктів господарювання, над адміністративними методами, які, в свою чергу, значно обмежують, а часом і виключають свободу економічного вибору [4].

Гриньова В. М. і Новікова М. М. досліджуючи державне регулювання економіки, говорять про доцільність класифікації методів державного регулювання за двома ознаками: формами і способами впливу. За формами впливу науковиці визначають прямі і непрямі методи державного регулювання економіки. Перші характеризуються як такі, що «безпосередньо регламентують розвиток різних елементів і процесів ринкової економіки» [3], а до їх основних інструментів належать «різні нормативно-правові акти; державні замовлення; плани соціально-економічного розвитку; цільові комплексні програми; державний бюджет» [3]. Методи ж непрямого регулювання визначаються «опосередкованим впливом на розвиток економіки та передбачають створення певних умов господарювання, що дають змогу розвивати економічні процеси в єдиному напрямі з державною економічною політикою» [3], відповідно, інструментами їх реалізації є інструменти бюджетно-фінансової, грошово-кредитної, інвестиційної, інноваційної, амортизаційної та інших напрямів економічної політики держави. За способами впливу Гриньова В. М. і Новікова М. М. визначають правові, адміністративні, економічні та пропагандистські методи державного регулювання економіки. Правовими методами встановлюються обов'язкові для виконання юридичні норми для ефективного функціонування економіки, а основними їх формами є законодавча та нормативно-правова бази. Адміністративні методи регулювання – це реалізація ієрархії управління економікою через виконання посадових інструкцій, розпоряджень і обов'язків, основними інструментами яких є ліцензії, квоти, санкції, стандарти, норми, державні замовлення, ціни. Сутність економічних методів державного регулювання полягає у створенні «сприятливих економічних умов для розвитку суспільного виробництва та поліпшення якості життя» [3]. І, нарешті, пропагандистські або морально-етичні методи, на думку дослідниць, визначаються зверненням «представників органів влади до честі і совісті людей для виховання патріотизму у суспільстві та почуттів національної гордості» [3], в основу реалізації цих методів покладається позитивний імідж державних службовців. Варто зазначити, що на думку авторок, класифікація за формами впливу включає в себе класифікацію за способами впливу, відповідно, методи прямого регулювання розподіляються на правові і адміністративні, а непрямого – на економічні і пропагандистські [3].

Щодо державного регулювання сфери охорони здоров'я, то Краснова О. І. і Плужнікова Т. В., вивчаючи особливості його механізму, називають такі основні методи державного регулювання сфери охорони здоров'я: адміністративні, економічні, правові та соціально-мотиваційні. На думку дослідниць, адміністративні методи «базуються на силі державної влади та містять у собі міри заборони,

дозволу та примусу» [4], серед основних інструментів яких: розробка та контроль виконання державних програм; акредитація лікарняних установ; видача ліцензій на надання медичних послуг та регулювання цін на них; атестація медичних працівників; встановлення стандартів, тощо. Економічні методи створюють умови для діяльності суб'єктів ринку в необхідному для суспільства напрямі. До них науковиці відносять: забезпечення фінансування галузі охорони здоров'я за рахунок коштів державного бюджету; централізовані торги на поставку медичного встаткування та матеріалів; фінансування цільових програм охорони здоров'я; податкова політика та податкові пільги та інше [4]. Під правовими методами державного регулювання сфери охорони здоров'я авторки розуміють, зокрема, створення досконалої правової бази і наголошують на важливості спроможності «забезпечити досягнення поставленої мети шляхом законної реалізації суб'єктами наявних інтересів» [4]. Сутність соціально-мотиваційних методів полягає у сприянні відповідальному ставленню громадян до свого здоров'я, зокрема, його збереженні та зміцненні, що в свою чергу призведе до зменшення навантаження на бюджет. Серед інструментів реалізації цих методів – соціальна адаптація та реабілітація; роз'яснення політики охорони здоров'я; державні соціальні програми та гарантії, соціальне страхування та інші [4].

Отже, враховуючи вищевикладене, підтримуємо наукову думку щодо двох підходів до класифікації методів державного регулювання, які можуть бути застосовані до сфери діяльності, пов'язаної з трансплантацією. В межах першого підходу методи державного регулювання визначаються за формами впливу, відтак, це – прямі (визначені державою обов'язкові умови для виконання) і непрямі (створення відповідних умов діяльності шляхом опосередкованого впливу держави). Відповідно до другого підходу методи державного регулювання визначаються за способами впливу: адміністративні (прояв державної влади у заборонах, дозволах і примусі), економічні (створення відповідних умов для діяльності, переважно за рахунок економічних інструментів), правові (забезпечення нормативно-правової бази) та соціальні (серед іншого, реалізація соціальних гарантій). Вважаємо, щодо сфери діяльності, пов'язаної з трансплантацією, обидва підходи є актуальними, однак, на наше переконання, у межах досліджуваної сфери вони не можуть включати один одного. На нашу думку, ширшим за своїм змістом, а тому і доцільнішим для наукової розробки, є другий підхід, оскільки він дозволяє більш поглиблено проаналізувати наявні на сьогодні методи державного регулювання у сфері діяльності, пов'язаної з трансплантацією.

Дотримуючись вищесказаного, в межах даної статті доцільним є визначення найбільш специфічних (таких, що найвиразніше характеризують особливості досліджуваної сфери) методів державного регулювання у сфері трансплантації та діяльності, пов'язаної з нею. Серед них, до правових методів як таких, що встановлюють обов'язкові до виконання правила держави у досліджуваній сфері, відносимо прийняття Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» [10] (далі – Закон), яким визначаються, серед іншого, основні засади організації трансплантації та здійснення діяльності, пов'язаної з трансплантацією; умови та порядок застосування трансплантації реципієнту, вилучення анатомічних матеріалів у живих донорів та при посмертному донорстві, тощо. А, в межах адміністративних методів, в першу чергу, визначаємо ліцензування закладів охорони здоров'я на провадження господарської діяльності з медичної практики, що передбачає право надання медичної допомоги із застосуванням трансплантації; контроль, дозволи і заборони [10].

Щодо соціальних методів державного регулювання це –забезпечення соціальних гарантій у сфері трансплантації та здійснення діяльності, пов'язаної з трансплантацією. Сутність цього методу полягає у реалізації, а серед іншого, і фінансуванні, визначених Законом прав і соціального захисту живого донора та членів його сім'ї. А саме, йдеться про призначення пенсії по інвалідності, у разі настання такої у зв'язку з виконанням функції донора анатомічних матеріалів; виплату пенсії непрацездатним членам сім'ї померлого годувальника, смерть якого настала внаслідок виконання ним функції донора анатомічних матеріалів; одноразову оплачувану відпустку у зв'язку з донорством анатомічних матеріалів тривалістю три календарні дні; відшкодування шкоди, заподіяної ушкодженням здоров'я у зв'язку з виконанням функції донора анатомічних матеріалів людини, з урахуванням додаткових витрат на лікування, посилене харчування та інші заходи, спрямовані на соціальну, трудову та професійну реабілітацію [10]. Говорячи про цей метод необхідно відмітити його дотичність до економічних методів державного регулювання, адже у частині фінансування соціальних гарантій у сфері трансплантації та здійснення діяльності, пов'язаної з трансплантацією, він цілковито може визначатись як окремий метод державного регулювання.

Разом з тим, найхарактернішим економічним методом державного регулювання, на наш погляд, є бюджетне фінансування організації та надання медичної допомоги із застосуванням трансплантації та здійснення діяльності, пов'язаної з трансплантацією. В широкому розумінні до цього методу можна віднести фінансування діяльності суб'єктів організації та надання медичної допомоги із застосуванням трансплантації та здійснення діяльності, пов'язаної з трансплантацією; навчання та підвищення кваліфікації фахівців відповідної сфери; впровадження нових технологій щодо застосування трансплантації та здійснення діяльності, пов'язаної з нею. Реалізація цього методу, серед іншого, здійснюється за рахунок бюджетних програм фінансування діяльності органів виконавчої влади (Кабінету Міністрів України, Міністерства охорони здоров'я України, Національна служба здоров'я України); закладів охорони здоров'я, які мають ліцензію на провадження господарської діяльності з медичної практики, що передбачає право надання медичної допомоги із застосуванням трансплантації; закладів охорони здоров'я, які мають ліцензію на провадження господарської діяльності з медичної практики; бюро судово-медичної експертизи та інших суб'єктів господарювання, що здійснюють діяльність, пов'язану з трансплантацією та тощо.

У вузькому ж розумінні цей метод зводиться до фінансування проведення трансплантації (спеціального методу лікування, що полягає в пересадці анатомічного матеріалу людини від донора реципієнту і спрямований на відновлення здоров'я людини), зокрема, і медичного обстеження, безпосередньо пов'язаного з донорством анатомічних матеріалів та медичної допомоги у разі виникнення хвороби чи ускладнень здоров'я у зв'язку з донорством анатомічних матеріалів, окрім того – фінансування здійснення діяльності, пов'язаної з трансплантацією (медичних послуг з вилучення анатомічних матеріалів у живих донорів, вилучення анатомічних матеріалів у донора-трупа, послуг із зберігання і перевезення анатомічних матеріалів людини, призначених для трансплантації, вилучення анатомічних матеріалів у донора-трупа для виготовлення біоімплантатів, зберігання і перевезення таких матеріалів, трансплант-координації, а також діяльності із забезпечення функціонування інформаційних систем і реєстрів у сфері трансплантації).

Таке розуміння дозволяє визначити форми реалізації зазначеного методу державного регулювання, а саме, форми фінансування трансплантації та сфери

діяльності, пов'язаної з нею, що здійснюються за рахунок коштів державного бюджету. Перша з них – реалізація пілотного проекту щодо зміни механізму фінансового забезпечення оперативного лікування з трансплантації органів та інших анатомічних матеріалів відповідно до бюджетної програми 2301550 «Реалізація пілотного проекту щодо зміни механізму фінансового забезпечення оперативного лікування з трансплантації органів та інших анатомічних матеріалів». Друга форма – фінансування трансплантації та сфери діяльності, пов'язаної з нею здійснюється в межах бюджетної програми 2301360 «Лікування громадян України за кордоном» [11]. Наступною формою фінансування трансплантації та сфери діяльності, пов'язаної з нею, є реалізація державних гарантій медичного обслуговування населення за програмою медичних гарантій, яка відповідно до законодавства охопить забезпечення організації медичної допомоги із застосуванням трансплантації та здійснення діяльності, пов'язаної з трансплантацією лише з 1 січня 2024 року. Наразі ж ця форма знаходить свою реалізацію у частині медичного обстеження, безпосередньо пов'язаного з донорством анатомічних матеріалів та медичної допомоги у разі виникнення хвороб чи ускладнень здоров'я у зв'язку з донорством анатомічних матеріалів, що визначаються у межах програми медичних гарантій [12].

Враховуючи вищезазначену форму в майбутньому окремою формою може стати реалізація урядової програми реімбурсації «Доступні ліки» щодо трансплантації та посттрансплантаційних станів, в межах якої здійснюватиметься повне або часткове відшкодування суб'єктам господарювання, які здійснюють діяльність з роздрібною торгівлю лікарськими засобами, вартості лікарських засобів або медичних виробів, що були відпущені пацієнту на підставі рецепта, за рахунок коштів Державного бюджету України [13]. Станом на сьогодні, стосовно забезпечення лікарськими засобами за рахунок коштів державного бюджету у досліджуваній сфері дієвою формою є безоплатний відпуск лікарських засобів у разі амбулаторного лікування станів після пересадки органів і тканин [14].

**Висновки** і перспективи подальших розвідок. Запропонований у даній статті підхід лише частково окреслює особливості державного регулювання у сфері діяльності, пов'язаної з трансплантацією в Україні. Ґрунтовне наукове дослідження означеного питання обумовлює необхідність подальшої більш детальної наукової розробки. Такими можуть бути наукові доробки щодо запропонованих підходів до визначення методів, названих і нових методів державного регулювання у досліджуваній сфері, зокрема, щодо наукового аналізу сутності методів, форм і інструментів для їх реалізації, що в свою чергу, сприятиме як загальному науковому розвитку означеного питання, так і розвитку та удосконаленню державного регулювання у сфері діяльності, пов'язаної з трансплантацією в Україні.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Стеценко С.Г., Пелагеша О.Г. Медичне право України (правові засади трансплантації органів і тканин людини) : монографія. Київ : Атіка, 2013. 144 с.
2. Стеценко С.Г., Стеценко В.Ю., Сенюта І.Я. Медичне право України : підручник / за заг. ред. д.ю.н., проф. С.Г. Стеценка. Київ : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. 507 с.
3. Гриньова В.М. Новікова М.М. Державне регулювання економіки : підручник. Київ : Знання, 2008. 398 с. С. 11–18. URL: [https://pidru4niki.com/1152090438395/ekonomika/klasifikatsiya\\_metodiv\\_derzhavnogo\\_regulyuvannya](https://pidru4niki.com/1152090438395/ekonomika/klasifikatsiya_metodiv_derzhavnogo_regulyuvannya) (дата звернення: 17.12.2022).

4. Саниахметова Н.О. Господарське право України : навчальний посібник / за заг. ред. проф. Н.О. Саниахметової. Харків : Одиссей, 2005. 608 с. URL: <https://sci.house/hozyaystvennoe-pravo-ukrainyi-scibook/mistse-rol-derjavni-regulyuvanni-ekonomiki.html> (дата звернення: 17.12.2022).
5. Краснова О.І., Плужнікова Т.В. Особливості механізму державного регулювання сфери охорони здоров'я. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 7. С. 47–48. URL: [http://www.investplan.com.ua/pdf/7\\_2018/10.pdf](http://www.investplan.com.ua/pdf/7_2018/10.pdf) (дата звернення: 17.12.2022).
6. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник в 2 т. / ред. кол. : В.Б. Авер'янов (гол.). Київ : Юридична думка, 2004. Т. 1. URL: [https://chtyvo.org.ua/authors/Averianov\\_Vadym/Administratyvne\\_pravo\\_Ukrainy\\_Tom\\_1\\_Zahalna\\_chastyna/](https://chtyvo.org.ua/authors/Averianov_Vadym/Administratyvne_pravo_Ukrainy_Tom_1_Zahalna_chastyna/) (дата звернення: 17.12.2022).
7. Гладун З.С. Державна політика охорони здоров'я в Україні (адміністративно-правові проблеми формування і реалізації) : монографія. Тернопіль : Економічна думка, 2005. 460 с.
8. Радиш Я.Ф. Державне управління охороною здоров'я в Україні: генезис та тенденції розвитку : дис. ... д. наук з держ. упр. : 25.00.01. Київ, 2003. 455 с.
9. Шульга В.М. Державне регулювання у сфері трансплантації органів та інших анатомічних матеріалів: поняття та сутність. Аспекти публічного управління. 2017. Т. 5, № 3-4. С. 26-35. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/aplup\\_2017\\_5\\_3-4\\_5](http://nbuv.gov.ua/UJRN/aplup_2017_5_3-4_5) (дата звернення: 17.12.2022).
10. Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині : Закон України від 17 травня 2018 р. № 2427-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19#Text> (дата звернення: 17.12.2022).
11. Про Державний бюджет України на 2022 рік : Закон України від 02 грудня 2021 р. № 1928-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1928-20#Text> (дата звернення: 17.12.2022).
12. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення : Закон України від 19 жовтня 2017 р. № 2168-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#top> (дата звернення: 17.12.2022).
13. Деякі питання реімбурсації лікарських засобів за програмою державних гарантій медичного обслуговування населення : Постанова Кабінету Міністрів України від 28 липня 2021 р. № 854 / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/854-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.12.2022).
14. Про впорядкування безоплатного та пільгового відпуску лікарських засобів за рецептами лікарів у разі амбулаторного лікування окремих груп населення та за певними категоріями захворювань : Постанова Кабінету Міністрів України від 17 серпня 1998 р. № 1303 / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1303-98-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.12.2022).

#### REFERENCES:

1. Stetsenko, S. H., Pelahesha, O. H. (2013). *Medychne pravo Ukrainy (pravovi zasady transplantatsii orhaniv i tkanyn liudyny)*. [Medical law of Ukraine (legal principles of transplantation of human organs and tissues)]. Kyiv : Atika [in Ukrainian].
2. Stetsenko S. H., Stetsenko V. Iu., Seniuta I. Ia. (2008) *Medychne pravo Ukrainy* [Medical law of Ukraine]. Kyiv : Vseukrainska asotsiatsiia vydavtsiv "Pravova yednist" [in Ukrainian].
3. Hrynova V. M. Novikova M. M. (2008) *Derzhavne rehulivannia ekonomiky* [State regulation of Economy]. Kyiv: Znannia,. Retrieved from: [https://pidru4niki.com/1152090438395/ekonomika/klasifikatsiya\\_metodiv\\_derzhavnogo\\_regulyuvannya](https://pidru4niki.com/1152090438395/ekonomika/klasifikatsiya_metodiv_derzhavnogo_regulyuvannya) [in Ukrainian].
4. Saniakhmetova N. O. (Eds.). (2005) *Hospodarske pravo Ukrainy* [Commercial law of Ukraine]. Kharkiv: Odissei,. Retrieved from: <https://sci.house/hozyaystvennoe-pravo-ukrainyi-scibook/mistse-rol-derjavni-regulyuvanni-ekonomiki.html> [in Ukrainian].

5. Krasnova O. I., Pluzhnikova T. V. (2018). Osoblyvosti mekhanizmu derzhavnoho rehuliuвання sfery okhorony zdorovia [Peculiarities of the mechanism of state regulation of the health care sector]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 7, 47-48. Retrieved from: [http://www.investplan.com.ua/pdf/7\\_2018/10.pdf](http://www.investplan.com.ua/pdf/7_2018/10.pdf) [in Ukrainian].

6. Averianov, V. B. (Eds.). (2004). *Administratyvne pravo Ukrainy. Akademichnyi kurs* [Administrative law of Ukraine. Academic course]. (Vol. 1–2). Vol. 1. *Zahalna chastyna* [The general part]. Kyiv: Yurydychna dumka. Retrieved from: [https://chtyvo.org.ua/authors/Averianov\\_Vadym/Administratyvne\\_pravo\\_Ukrainy\\_Tom\\_1\\_Zahalna\\_chastyna/](https://chtyvo.org.ua/authors/Averianov_Vadym/Administratyvne_pravo_Ukrainy_Tom_1_Zahalna_chastyna/) [in Ukrainian].

7. Hladun, Z. S. (2005). *Derzhavna polityka okhorony zdorovia v Ukraini (administratyvno-pravovi problemy formuvannya i realizatsii)* [State health policy in Ukraine (administrative and legal problems of formation and implementation)]. Ternopil: Ekonomichna dumka [in Ukrainian].

8. Radysh Ya .F. (2003). *Derzhavne upravlinnia okhoronoiu zdorovia v Ukraini: henezys ta tendentsii rozvytku* [State regulation of health care in Ukraine: genesis and development trends]. Doctor's thesis. Kyiv [in Ukrainian].

9. Shulha, V. M. (2017). *Derzhavne rehuliuвання u sferi transplantatsii orhaniv ta inshykh anatomichnykh materialiv: poniattia ta sutnist* [State regulation in the field of transplantation of organs and other anatomical materials: concept and nature]. Public administration aspects. Vol. 5. 3-4. pp. 26-35. Retrieved from: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/aplup\\_2017\\_5\\_3-4\\_5](http://nbuv.gov.ua/UJRN/aplup_2017_5_3-4_5) [in Ukrainian].

10. *Zakon Ukrainy Pro zastosuvannya transplantatsii anatomichnykh materialiv liudyni: pryiniaty 17 travnia 2018 roku № 2427-VIII* [Law of Ukraine On the application of transplantation of anatomical materials to humans activity from May 17 2018, № 2427-VIII]. (2018). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19#Text> [in Ukrainian].

11. *Zakon Ukrainy Pro Derzhavnyi biudzheth Ukrainy na 2022 rik: pryiniaty 02 hrudnia 2021 roku № 1928-IX* [Law of Ukraine On the State Budget of Ukraine for 2022 activity from December 2 2021, № 1928-IX]. (2021). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1928-20#Text> [in Ukrainian].

12. *Zakon Ukrainy Pro derzhavni finansovi harantii medychnoho obsluhovuvannya naselennia : pryiniaty 19 zhovtnia 2017 roku № 2168-VIII* [Law of Ukraine On state financial guarantees of medical care for the population activity from October 19 2017, № 2168-VIII]. (2017). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#top> [in Ukrainian].

13. *Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy Deiaki pytannia reimbursatsii likarskykh zasobiv za prohramoiu derzhavnykh harantii medychnoho obsluhovuvannya naselennia : pryiniata 28 lypnia 2021 roku № 854* [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine Some issues of reimbursement of medicines under the program of state guarantees of medical care of the population activity from July 28 2021, № 854]. (2021). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/854-2021-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

14. *Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy Pro vporiadkuvannya bezoplatnoho ta pilhovoho vidpusku likarskykh zasobiv za retseptamy likariv u razi ambulatornoho likuvannya okremykh hrup naselennia ta za pevnymy katehoriiami zakhvoriuvan : pryiniata 17 serpnia 1998 roku № 1303* [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine On regulating the free and subsidized dispensing of medicines according to doctors' prescriptions in the case of outpatient treatment of certain population groups and for certain categories of diseases activity from August 17 1998, № 1303]. (1998). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1303-98-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

УДК 328.184 351 316.77

DOI <https://doi.org/10.32851/tnv-pub.2022.6.4>

## СУТНІСТЬ ТА ПРИНЦИПИ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

**Черевко Н. О.** – асистент кафедри публічного управління та права  
Херсонського державного аграрно-економічного університету  
ORCID: 0000-0002-5456-8887

Європейськоорієнтований розвиток українського суспільства, його демократизація, успіхи у подоланні наслідків кризових явищ в усіх сферах суспільного життя залежать від результативності й ефективності державного управління з системних позицій на загальнодержавному й регіональному рівнях реалізації. Обґрунтована сконцентрованість уваги суб'єктів державного управління в Україні на війни обумовила наслідки негативного характеру, що знайшло прояв у падінні доходів населення, зниженні рівня та якості життя, посиленні негативних тенденцій у сфері трудової міграції, що суттєво знижує інвестиційно-інноваційну активність й загальний потенціал економічного зростання країни. Така ситуація вимагає переосмислення підходів до державного управління, яке попри декларування реформ все ще характеризується достатньо високим ступенем централізації в сфері прийняття рішень щодо вирішення місцевих проблем. Перед війною в Україні про це свідчили низький рівень довіри та оцінка ефективності діяльності органів влади з боку населення.

Роль держави в регулюванні трудових відносин надзвичайно важлива. Практика свідчить, що роботодавці з метою зниження витрат виробництва прагнуть до збереження, навіть до зниження рівня оплати праці, до економії на умовах і безпеці праці, скорочення робочих місць за рахунок досягнень науково-технічного прогресу. А наймані працівники прагнуть до підвищення заробітної плати, до безпеки і поліпшення умов праці, збереження робочих місць і т.д. У цих умовах саме законодавчі і виконавчі органи державної влади повинні забезпечити раціональне поєднання інтересів працівників та роботодавців. Рівень справедливості розподілу доходів у суспільстві визначається соціальною сутністю (типом) держави, а якість партнерства — ступенем участі працівників в управлінні.

Метою роботи є дослідження сутності та принципів трудових відносин в Україні.

**Ключові слова:** держава, державне регулювання, трудові відносини, трудовий договір, робочий час, роботодавець, працівник.

### **Cherevko N. O. The essence and principles of labor relations in Ukraine**

The European-oriented development of Ukrainian society, its democratization, and success in overcoming the consequences of crisis phenomena in all spheres of social life depend on the effectiveness and efficiency of public administration from the systemic positions at the national and regional levels of implementation. The well-founded concentration of attention of the subjects of state administration in Ukraine on the wars in the country led to the consequences of a negative nature, which was manifested in a drop in the population's income, a decrease in the level and quality of life, an increase in negative trends in the field of labor migration, which significantly reduces investment and innovation activity and general the country's economic growth potential. Keywords: state, labor relations, employment contract, working hours, employer, employee, martial law, armed conflict. Such a situation requires a rethinking of approaches to public administration, which, despite the declaration of reforms, is still characterized by a sufficiently high degree of centralization in the sphere of decision-making regarding the solution of local problems. Before the war in Ukraine, this was evidenced by the low level of trust and the assessment of the effectiveness of the authorities by the population.

The role of the state in regulating labor relations is extremely important. Practice shows that in order to reduce production costs, employers seek to preserve, even reduce the level of wages, to save on working conditions and safety, to reduce jobs due to the achievements of scientific and technical progress.

And employees strive for higher wages, for safety and improvement of working conditions, preservation of jobs, etc. Under these conditions, it is the legislative and executive bodies of state power that must ensure a rational combination of the interests of employees and employers. The level of fairness of income distribution in society is determined by the social essence (type)



*of the state, and the quality of partnership is determined by the degree of employee participation in management.*

*The purpose of the work is to study the essence and principles of labor relations in Ukraine.*

**Key words:** *state, state regulation, labor relations, labor contract, working hours, employer, employee.*

**Вступ.** Історично важливим кроком для України є підписання Угоди про асоціацію з ЄС. З огляду на євроінтеграційний курс державної політики, який офіційно задекларований Україною та ЄС наприкінці 2014 р., постає актуальне питання проведення наукового дослідження аспектів кращого, набутого в країнах ЄС досвіду впровадження механізмів державного управління трудовими відносинами. Адже узгодження національних нормативно-правових актів, які регулюють трудову діяльність, з європейськими стандартами, перш за все, має стимулювати розвиток економіки нашої країни, підвищити соціальні гарантії українців до європейський. Тому з метою реалізації визначених цілей в Україні постійно проводиться робота з удосконалення регуляторного середовища [1]

Для забезпечення ефективної державної політики необхідно всім зацікавленим сторонам не лише застосовувати однакову термінологію, а й розуміти проблематику та цілі розвитку. Саме тому дослідження сутності та принципів трудових відносин з використанням наукового підходу потребує особливої уваги.

**Виклад основного матеріалу.** В загальному розумінні праця – це людська істота у дії, а результати цієї дії є її власністю. Слово «праця» – це: наполеглива, старанна діяльність людини; праця, що вимагає великих затрат фізичної або розумової енергії [2, с. 485]. У тлумачному словнику В. І. Даля «праця – робота, заняття, справа, справа, все, що потребує зусиль, старань і турботи, будь-яке напруження тілесних і розумових сил, усе, що стомлює, наслідки роботи, старань, зусиль, зроблена річ, працювати, старатись у чому-небудь, займатись чимось, не сприймати неробства, бути зайнятим, заклопотаним» [3, с. 436–437].

Праця – це доцільна діяльність людини, що реалізує свої фізичні й розумові здатності для одержання певних матеріальних або духовних благ [4].

Таким чином, можна визначити поняття «праця» як цілеспрямовану діяльність людини, здійснюючи яку, особа вступає у правові відносини з іншою фізичною чи юридичною особою, з метою отримання доходів для забезпечення своїх фізіологічних та соціальних потреб. Отже, праця людини в цьому розумінні передбачає наявність відносин, що регулюються нормами права.

Варто відзначити, що відносини, у загальному розумінні, це певні стосунки, які виникають між фізичними та (або) юридичними особами, що встановлюються в процесі певної спільної діяльності.

В. С. Венедиктов зазначає, що відносини – це опосередкований зв'язок явищ, процесів, предметів і т. п. У суспільстві людина завжди знаходиться у певних соціальних відносинах, в які вона вступає через необхідність задоволення своїх потреб і інтересів [5].

Майже всі відносини потребують належного правового регулювання. У свою чергу, в загальному розумінні правові відносини – це суспільні відносини, учасники яких виступають носіями прав і обов'язків, урегульованих нормами права. Вони закріплюють коло осіб, на яких зараз поширюється дія юридичних норм; закріплюють певну поведінку, якої повинні (чи можуть) дотримуватись особи; відкривають можливість приведення у дію спеціальних засобів забезпечення юридичних обов'язків, а у випадку необхідності – застосування заходів державного примусу.

Правовідносини, висловлює свою точку зору О. Р. Дашковська, – це стосунки, в яких суб'єкти права виступають контрагентами в процесі виконання ними вимог нормативних приписів і набуття певних прав і обов'язків. Через правовідносини реалізуються норми права, які встановлюють права і обов'язки людини, що можуть бути формально визначені (у статтях законів, підзаконних нормативно-правових актах та приписах) або ж не мати необхідних формальних ознак (протиправні права людини). «Держава захищає усі правовідносини, які мають місце в суспільстві, незалежно від їх формального визначення і підтримує властивими їй засобами, в тому числі примусовими» [6, с. 333–334].

Як зазначає Е. Ф. Демський, правові відносини – це частина суспільних відносин, врегульованих нормами права, суб'єкти яких є носіями прав і юридичних обов'язків; це відомий суспільний зв'язок між особами – громадянами, організаціями, державними органами, транспортними підприємствами, підприємницькими структурами, державою в цілому, що визначає забезпечену законом міру можливої та необхідної поведінки [7].

Такими відносинами є і трудові правовідносини, які являють собою основу, ядро правового регулювання у трудовому праві України. Трудові правовідносини – це двосторонні відносини працівника з роботодавцем із виконання за винагороду роботи за обумовленою спеціальністю, кваліфікацією або посадою, з підляганням внутрішньому трудовому розпорядку, що виступають формою закріплення суб'єктивних трудових прав і обов'язків учасників цих відносин [8].

П.Д. Пилипенко констатує, що трудові правовідносини – це врегульовані нормами трудового права суспільні відносини, що виникають у результаті укладення трудового договору (власне трудові), а також відносини з приводу встановлення умов праці на підприємствах, навчання й перекваліфікації за місцем праці та відносини, пов'язані з наглядом і контролем за додержанням трудового законодавства, вирішенням трудових спорів та працевлаштуванням громадян [9, с. 123].

На думку В.І. Прокопенка, під трудовими правовідносинами слід розуміти – двосторонні відносини працівника із власником або створюваним ним підприємством щодо виконання за винагороду роботи за обумовленою спеціальністю, кваліфікацією або посадою з дотриманням внутрішнього трудового розпорядку, що виступають формою закріплення суб'єктивних трудових прав і обов'язків [10, с. 163].

Підсумовуючи вищевикладене, трудові відносини охоплюють широке коло питань – від системи організаційно-економічних і правових інститутів до соціально-економічних аспектів майнових відносин, пов'язані з проведенням колективних та індивідуальних переговорів, укладенням договорів, встановленням умов оплати праці, врегулюванням трудових конфліктів, участю працівників в управлінні тощо. Основною умовою виникнення та функціонування трудових відносин у ринковій економіці є юридична незалежність сторін цих відносин.

У процесі виникнення та функціонування трудових відносин наймані працівники передають право використання своєї робочої сили роботодавцеві при збереженні своєї особистої незалежності.

Виходячи із вищевикладеного, можна сформулювати основні принципи трудових відносин, закріплені в нормах Конституції України [11], Кодексі законів про працю (далі – КЗпП) України [12], міжнародно-правових та інших нормативно-правових актах, які автор умовно пропонує поділити на дві групи: ті, що забезпечують трудові відносини та ті, що спрямовані на дотримання й захист прав суб'єктів трудових відносин.

Таблиця 1

**Принципи трудових відносин**

| <b>Назва принципу</b>  | <b>Суть принципу</b>   |
|--|--|
| <b><i>Принципи, які забезпечують трудові відносини</i></b>                                 |  |
| Принцип свободи праці  | Закріплений у нормах ч. 1 ст. 23 Загальної декларації прав людини [13], ст. 6 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права [14], а також ч. 1 ст. 43 Конституції України [11], яка передбачає, що кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Свобода праці реалізується в трудовому договорі. КЗпП України (ст. 21) передбачає [12], що трудовий договір є угодою між працівником і власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом чи фізичною особою, за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, з підляганням внутрішньому трудовому розпорядкові, а власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган чи фізична особа зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату й забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором та угодою сторін. |
| Принцип соціального партнерства  | До нього входять такі принципи: право працівників і роботодавців на об'єднання для захисту своїх прав та інтересів; свобода об'єднання, рівність прав і можливостей. Соціальне партнерство існує на різних рівнях: державному (Генеральна угода), галузевому (галузеві угоди), регіональному (регіональні угоди), локальному (колективний договір) – і покликане вирішувати суперечності, узгоджувати інтереси найманих працівників і роботодавців.  |
| Принцип розвитку трудового права й законодавства, відповідно до міжнародних стандартів,    | Скеровує розвиток трудового права, трудового законодавства з урахуванням міжнародних, у тому числі європейських, стандартів із питань праці. Україна як суб'єкт міжнародного права, учасник низки авторитетних міжнародних інститутів (ООН, МОП, Рада Європи тощо) діє за міжнародними принципами і стандартами в тому числі з питань праці. Здійснення процесу адаптації трудового права і трудового законодавства України до права й законодавства Європейського Союзу (далі – ЄС) із питань праці є стратегічним напрямом реалізації декларованої Україною політики щодо вступу до ЄС, визнання та впровадження загальноєвропейських цінностей і пріоритетів.   |
| <b><i>Принципи, спрямовані на дотримання й захист прав суб'єктів трудових відносин</i></b> |  |
| Принцип заборони примусової праці  | Закріплений у ст. 43 Конституції України [11]: «Використання примусової праці забороняється. Не вважається примусовою працею військова або альтернативна (невійськова) служба, а також робота чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду або відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан»   |

## Продовження таблиці 1

|  |   |
|--|---|
| <p>Принцип рівності трудових прав і недопущення дискримінації у сфері праці</p>                | <p>Відповідно до ст. 2-1 КЗпП України [12], забороняється будь-яка дискримінація у сфері праці, зокрема порушення принципу рівності прав і можливостей, пряме або непряме обмеження прав працівників залежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації, етнічного, соціального та іноземного походження, віку, стану здоров'я, інвалідності, сімейного й майнового стану, сімейних обов'язків, місця проживання, членства в професійній спілці чи іншому об'єднанні громадян, участі в страйку, звернення або наміру звернення до суду чи інших органів за захистом своїх прав або надання підтримки іншим працівникам у захисті їхніх прав, за мовними або іншими ознаками, не пов'язаними з характером роботи або умовами її виконання. Також КЗпП України (ст. 22) [12] забороняє будь-яке пряме або непряме обмеження прав чи встановлення прямих або непрямих переваг під час укладення, зміни та припинення трудового договору залежно від походження, соціального й майнового стану, расової та національної належності, статі, мови, політичних поглядів, релігійних переконань, членства в професійній спілці чи іншому об'єднанні громадян, роду й характеру занять, місця проживання.</p> |
| <p>Принцип поєднання державного, договірної й локального регулювання з питань праці</p>        | <p>Трудові відносини переважно ґрунтуються на державному регулюванні відносин у сфері праці. КЗпП України (ст. 3) [12] встановлює, що законодавство про працю регулює трудові відносини працівників усіх підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, виду діяльності й галузевої належності, а також осіб, які працюють за трудовим договором із фізичними особами. Окрім того, для трудових відносин характерною є широка сфера застосування договірної регулювання з питань праці, що виявляється в застосуванні актів соціального партнерства на національному, галузевому, територіальному й локальному рівнях та застосуванні трудового договору як регулятора трудових відносин працівника та роботодавця з питань праці. Державне та договірне регулювання відносин із питань праці доповнюється локальним, яке передбачає участь безпосередньо колективу працівників (трудоного колективу), професійної спілки та роботодавця в ухваленні нормативних актів локального характеру.</p>   |
| <p>Принцип забезпечення справедливих і безпечних умов праці, справедливої заробітної плати</p> | <p>Впливає з численних конвенцій і рекомендацій Міжнародної організації праці, положень Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права та інших міжнародно-правових актів, а також статті 43 Конституції України [11], якою закріплено право кожного на належні, безпечні й здорові умови праці</p>   |
| <p>Принцип захисту прав людини у сфері застосування праці</p>                                  | <p>Він включає в себе соціальний і юридичний захист прав працівника. Універсальні способи захисту трудових прав містяться в Конституції України [11], норми якої (ст. ст. 55, 124) дають можливість суб'єктам правовідносин із питань праці звертатися до суду або до інших державних, у тому числі міжнародних інституцій, що створені для захисту прав і свобод людини та громадянина</p>   |

На сьогоднішньому етапі розвитку держави вагомого значення набуває принцип розвитку трудового права й законодавства відповідно до міжнародних стандартів. Його реалізація дасть змогу посилити соціальну компоненту трудових відносин, наблизити їх до міжнародних стандартів, забезпечити дієвість, прозорість і доступність системи трудових прав, забезпечити розвиток соціального партнерства тощо.

**Висновки.** За результатами роботи дано визначення основним принципам трудових відносин в Україні, окреслено їх характеристику для подальшого застосування у державному регулюванні. Окремо визначено, що трудові правовідносини – це специфічний вид правових відносин, які виникають між особою та роботодавцем з приводу надання ним певного виду робіт, вони обов'язково мають добровільний характер і регулюються нормами трудового права. Характерними ознаками трудових правовідносин, на нашу думку, є наступні:

- укладаються лише на добровільній основі;
- регулюються нормами трудового права України; – сторонами відносин обов'язково є робітник та роботодавець;
- тривають у часі;
- виникають у результаті укладання трудового договору;
- сторони вказаних відносин наділені суб'єктивними права і мають певні обов'язки;
- мають відплатний характер;
- кожен з учасників відносин несе відповідальність за порушення норм законодавства, що регулює трудові правовідносини.

Також встановлено, що на сьогоднішньому етапі розвитку держави – її інтеграції у європейське суспільство дуже важливим є принцип розвитку трудового права відповідно до міжнародних стандартів, чому буде присвячено подальші дослідження у галузі державного управління.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Черевко Н.О. Стан наукової розробленості механізмів державного управління системою трудових відносин. *Таврійський науковий вісник: Серія публічне управління та адміністрування*. 2022. № 5. С. 60–65.
2. Івченко А. О. Тлумачний словник української мови / А. О. Івченко. Х. : Фоліо, 2002. 540 с.
3. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка / В. Даль. Т. 4. СПб. ; М., 1882. С. 436–437.
4. Венедиктов В. С. Трудовое право Украины (общая часть) : учебное пособие. Симферополь : ДОЛЯ, 2004. 164 с.
5. Венедиктов В. С. Наука трудового права на шляху соціальних перетворень та захисту прав людини. *Форми соціально-правового захисту працівників у службово-трудовах відносинах* : матеріали наук.-практ. конф. Асоц. фахівців труд. права. Х., 2005. С. 8–13.
6. Загальна теорія держави і права / за ред. М. В. Івіна, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. Х. : Право, 2002. 432 с.
7. Демський Е. Ф. Транспортне право України : навч. посіб. / за заг. ред. В. К. Гіжевського, Е. Ф. Демського / Е. Ф. Демський, В. К. Гіжевський, С. Е. Демський, А. В. Мілашевич. К. : Юрінком Інтер, 2002. 416 с.
8. Михайлов О. В. Господарське законодавство (право) [Електронний ресурс] : курс лекцій / О. В. Михайлов ; Укоопспілка, Полтав. ун-т споживчої кооперації України, каф. правознавства. Полтава : РВВ ПУСКУ, 2007. 367 с.
9. Пилипенко П. Д. Проблеми теорії трудового права: монографія / П. Д. Пилипенко. Львів : Вид. центр Львів. нац. ун-ту ім. Івана Франка, 1999. 214 с.

10. Прокопенко В. І. Трудове право України: підручник / В. І. Прокопенко. Вид. 2-ге, стереотип. Х. : Консум, 2000. 528 с.

11. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 16.12.2022).

12. Кодекс законів про працю України : Кодекс України від 10.12.1971 р. № 322-VIII : станом на 11 груд. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 16.12.2022).

13. Загальна декларація прав людини (рос/укр) : Декларація Орг. Об'єдн. Націй від 10.12.1948 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_015#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text) (дата звернення: 16.12.2022).

14. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права : Пакт Орг. Об'єдн. Націй від 16.12.1966 р. : станом на 19 жовт. 1973 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_042#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text) (дата звернення: 16.12.2022).

### REFERENCES:

1. Cherevko N. (2022) Stan naukovoi rozroblenosti mekhanizmiv derzhavnogo upravlinnia systemoiu trudovykh vidnosyn [The state of scientific development of mechanisms of state management of the system of labor relations]. Kherson : Tavriiskyi naukovyi visnyk: Seriiia publichne upravlinnia ta administruvannia. 5, 60–65 [in Ukrainian].

2. Ivchenko A. (2002) Tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy [Explanatory dictionary of the Ukrainian language] Kharliv: 540 p. [in Ukrainian]

3. Dal V. (1882) Tolkovyi slovar zhyvoho velykorusskoho yazyka [An explanatory dictionary of the living Great Russian language]. SPB : T. 4. 436–437 p. [in Russian]

4. Venedyktov V. (2004) Trudovoe pravo Ukrainy (obshchaia chast) [Labor law of Ukraine (general part)] Symferopol : 164 p. [in Ukrainian]

5. Venedyktov V. (2005) Nauka trudovoho prava na shliakhu sotsialnykh peretvoren ta zakhystu prav liudyny. [Science of labor law on the path of social transformations and protection of human rights] Formy sotsialno-pravovoho zakhystu pratsivnykiv u sluzhbovo-trudovykh vidnosynakh: National and international legal support for sustainable development: materials of the scientific conference. Asots. fakhivtsiv trud. prava. 8–13 p. [in Ukrainian]

6. Ivina M (2002) Zahalna teoriia derzhavy i prava [General theory of the state and law]. Kharkav : Pravo, 432 p. [in Ukrainian]

7. Demskyi E. (2002) Transportne pravo Ukrainy [Transport law of Ukraine]. Kyiv. 416 p. [in Ukrainian]

8. Mykhailov O. (2007) Hospodarske zakonodavstvo (pravo) [Economic legislation] Poltava : RVV PUSKU, 367 p. [in Ukrainian]

9. Pylypenko P. (1999) Problemy teorii trudovoho prava [Problems of the theory of labor law] Lviv, 214 p. [in Ukrainian]

10. Prokopenko V. (2000) Trudove pravo Ukrainy [Labor law of Ukraine] Kh. : Konsum, 528 p. [in Ukrainian]

11. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine] (1996) Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine. Kyiv : Parlam. vyd-vo [in Ukrainian]

12. Kodeks zakoniv pro pratsiu Ukrainy [Code of Labor Laws of Ukraine] (1971) Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine. Kyiv : Parlam. vyd-vo [in Ukrainian]

13. Zahalna deklaratsiia prav liudyny [Universal Declaration of Human Rights] (1948) URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_015#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text)

14. Mizhnarodnyi pakt pro ekonomichni, sotsialni i kulturni prava [International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights] (1966). URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_042#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text).

**ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК**

|                       |    |                   |    |
|-----------------------|----|-------------------|----|
| Варжанський І. В..... | 3  | Сич Л. І.....     | 24 |
| Мельниченко А. А..... | 3  | Черевко Н. О..... | 32 |
| Рибчич І. Є. ....     | 17 |                   |    |

**ЗМІСТ**

|  |    |
|--|----|
| <b>Мельниченко А. А., Варжанський І. В.</b> Окремі аспекти державної інформаційної політики в умовах воєнного стану .....  | 3  |
| <b>Рибчич І. Є.</b> Формування та реалізація державної політики у соціально-гуманітарній сфері щодо збереження індивідуального здоров'я серед студентської молоді..... | 17 |
| <b>Сич Л. І.</b> Особливості державного регулювання у сфері діяльності, пов'язаної з трансплантацією в Україні .....   | 24 |
| <b>Черевко Н. О.</b> Сутність та принципи трудових відносин в Україні .....  | 32 |

---



**CONTENTS**

|  |    |
|--|----|
| <b>Melnychenko A. A., Varzhanskyi I. V.</b> Certain aspects of the state information policy under the condition of belligerence.....   | 3  |
| <b>Rybchych I. Ye.</b> Formation and implementation of state policy in the social and humanitarian sphere regarding the preservation of individual health among student youth..... | 17 |
| <b>Sych L. I.</b> Features of state regulation in the field of activities related to transplantation in Ukraine.....   | 24 |
| <b>Cherevko N. O.</b> The essence and principles of labor relations in Ukraine.....  | 32 |

---

# **Таврійський науковий вісник**

## **Випуск 6**

### **Публічне управління та адміністрування**

Комп'ютерна верстка Калабухова С.Ю.

Підписано до друку 30.12.2022 р.

Формат 70×100/16. Папір офсетний.  
Замовлення № 0123/074. Умовн. друк. арк. 3,41.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»  
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1  
Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08  
E-mail: [mailbox@helvetica.ua](mailto:mailbox@helvetica.ua)  
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи  
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.